

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za orijentalnu filologiju
Katedra za turski jezik i književnost

ZNAČENJA TURSKOG INSTRUMENTALA

Završni magistarski rad

Mentorica: prof.dr. Kerima Filan

Kandidatkinja: Nejra Vučkić

Sarajevo, 2023. godina

Sadržaj

UVOD.....	3
1. Instrumental u turskom jeziku.....	6
1.1.Morfološki aspekt.....	6
1.2.Postpozicija <i>ile</i> u funkciji veznika.....	8
1.3.Stari instrumnetal na –n/-in.....	9
2. Sintaktičke uloge turskog instrumentala.....	12
3. Značenja turskog instrumentala.....	16
3.1.Adverbijalna značenja.....	19
3.1.1. Instrumental oruđa ili sredstva.....	19
3.1.2. Instrumental društva.....	23
3.1.3. Instrumental vremena.....	30
Instrumental vremena sa glagolskim imenicama na –mA.....	32
Instrumental sa imenicama vakit i zaman.....	34
3.1.4. Instrumental načina i popratne okolnosti.....	36
Značenje načina u konstrukcijama sa glagolskim imenicama.....	42
3.1.5. Instrumental uzroka.....	45
Instrumental uzroka u konstrukcijama sa glagolskim imenicama.....	51
3.1.6. Instrumental “lažnog uzroka” (značenje koncesivnosti).....	53
3.1.7. Instrumental uvjeta (značenje kondicionalnosti).....	57
3.1.8. Instrumental u okruženju-leksički način izražavanja adverbijala.....	58
3.2.Ostala značenja.....	60
3.2.1. Instrumental teme.....	60
3.2.2. Korelativni instrumental.....	61
4. Zaključak.....	63
LITERATURA.....	65
KORPUS.....	66
Internet izvori.....	67

UVOD

Ideja o opširnijoj razradi semantičkih obilježja turskog instrumentala javila se usljed pojave određenih dilema prilikom čitanja i prevođenja tekstova na turskom jeziku. Dileme su se ticale semantičkih pojedinosti ovog padeža koji u turskom jeziku pripada grupi sekundarnih padeža, i njegovih prijevodnih ekvivalenata na bosanski jezik u različitim jezičkim okruženjima. Međusobna isprepletenost i bliskost u značenjima ovog padeža kako u turskom tako i u bosanskom jeziku izrodila je potrebu da se pozabavimo njegovim značenjskim kategorijama.

U prvom poglavlju rada kratko ćemo se osvrnuti na morfološki aspekt instrumentala u turskom jeziku sa njegovim osnovnim karakteristikama. Budući da ovaj padež u turskom jeziku pripada sekundarnoj grupi padeža jer se realizira postpozicijom *ile* u ovom poglavlju ćemo se također osvrnuti i na funkciju ove postpozicije kao veznika s ciljem da se ukaže distinkcija između njene vezničke i padežne funkcije na nivou sintagme. Potom ćemo se dotaknuti i morfološko-semantičkog aspekta starog turskog instrumentala sa fokusom na njegovo prisustvo u leksici savremenog turskog jezika.

Drugo poglavlje posvećeno je sintaksičkim ulogama ovoga padeža odnosno na njegovu gramatičku upotrebu uz riječi u rečeničnim konstrukcijama i funkcije koje on vrši.

U trećem dijelu krenut ćemo sa razradom glavne teme gdje ćemo kategorički razraditi značenja ovog padeža. Budući da instrumental najčešće vrši ulogu adverba glagolske radnje, u našem radu ćemo se fokusirati na njegova adverbijalna značenja. Pored toga, osvrnut ćemo se i na njegovo prisustvo u određenim adverbijalnim formama čija značenja nisu uvjetovana instrumentalom već okruženjem u kojem se on nalazi a potom ćemo se dokatknuti i ostalih značenja.

Metodološki pristup u našem radu baziran je na deskriptivno-kontrastivnoj analizi konkretnih primjera iz naslova koji pripadaju književnom, novinskom i znanstvenom diskursu, zajedno sa njihovim prijevodnim ekvivalentima na bosanskom. Raznolikost korpusnih žanrova, kao i tekstova različitih autora pruža nam širi uvid i sliku o značenjskom jezgru ovog padeža u turskom jeziku, o

kontrastivnom aspektu sa bosanskim jezikom i njegovim prijevodnim ekvivalentima. Semantičke komponente ovog padeža u turskom jeziku odredili smo na osnovu semantičkih klasifikacija ovog padeža u b/h/s jezicima.

Teorijsku podlogu koja je poslužila kao vodilja za našu interpretaciju glavne teme rada pronašli smo u gramatikama turskog jezika *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* autorice Zeynep Korkmaz, *Türkçenin Grameri* autora Tahsina Banguoğlu, *Gramatici suvremenoga turskog jezika* profesora Ekrema Čauševića kao i u novijem naslovu iz oblasti turkologije *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku* kojeg potpisuje prof. dr. Čaušević. Glavni teorijski oslonac našega rada su bila tri izuzetno značajna naslova iz oblasti lingvistike sa našeg podneblja koja se bave problematikom instrumentala u b/h/s jezicima: naučni rad Milke Ivić pod naslovom *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj*, kojeg je objavila Srpska akademija nauka 1954. godine, potom doktorska disertacija Mirele Omerović objavljena 2018. godine pod naslovom *Instrumental s prijedlozima u bosanskom jeziku* te doktorska disertacija Ivane Brač pod naslovom *Sintaktička i semantička analiza besprijedložnoga instrumentala u hrvatskom jeziku*, objavljena 2017. godine u Zagrebu.

Korpus iz kojeg smo crpili izvore čine naslovi iz književnoumjetničkog, naučnog i publicističkog stila. Književnoumjetnički stil obuhvataju roman *İstanbul: Hatıralar ve Şehir*, autora Orhana Pamuka, kao i njegova prijevodna inačica na bosanski jezik u potpisu Ekrema Čauševića (Istanbul na fotografijama: Grad, sjećanja), te pripovijetke *Hasan Boğuldu* (Mjesto gdje se utopio Hasan) Sabahattina Alija, *Gelinlik kız* (Djevojka za udaju) Selima İlerija, *Karşılıklı* (Uzajamno) Halduna Tanera te *Herkes bana düşman* (Svi su protiv mene) autorice Pınar Kür, čiji prijevodi su ponuđeni u *Antologiji turske priče* koju je priredila prof. dr. Kerima Filan. Djelo iz naučnog stila čijih nekoliko poglavlja smo analizirali i uvrstili u naš korpus pripada historijskom žanru i predstavlja jedno od literarnih naslova koje su od monumentalne važnosti za ovu naučnu oblast. Riječ je o djelu *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (Historija Osmanske države i civilizacije) kojeg je priredio Ekmeleddin İhsanoğlu a prijevod odabranih poglavlja ponudile su nam prof.dr. Kerima Filan i prof.dr. Amina Šiljak-Jesenković. Odabrane naslove iz publicističkog stila smo preuzeli iz *Turkološke čitanke* koju je dao prirediti prof.dr. Ekrem Čaušević a uz to smo ponudili naše

prijevide primjera iz istih. Pored navedenog korpusa poslužili smo se i stručnom literaturom kao izvorom za neke primjere.

Cilj ovog rada jeste ponuditi čitaocima jasniji uvid u značenja ovog padeža u savremenom turskom jeziku uz kontrastivni pristup sa bosanskim jezikom.

1. Instrumental u turskom jeziku

1.1. Morfološki aspekt

Padeži su različiti oblici imenskih riječi kojima se izražavaju različiti odnosi onoga što riječ znači prema ostalim riječima u sintagmi i rečenici.¹ Turski jezik ima osam padeža koji su u *Gramatici turskog jezika* (v. Čaušević 1996: 75-76) klasificirani prema sintaktičko-semantičkim kriterijima u dvije skupine :

- a) gramatičke, u koju spadaju: apsolutni padež, genitiv i akuzativ. Ovi padeži imaju središnje funkcije u rečenici i njihovo eventualno ispuštanje ugrožava njen smisao;
- b) konkretne (negramatičke), čija je gramatička funkcija u drugom planu budući da služe prvenstveno za izražavanje adverbijala. Oni najčešće nemaju središnju poziciju u rečenici, te njihovo eventualno ispuštanje ne narušava bitno njen smisao. U ovu skupinu spadaju dativ, lokativ, ablativ, instrumental i relativ-ekvativ.

Instrumental u turskom jeziku spada u grupu sekundarnih padeža, zajedno sa relativom-ekvativom, jer se ne tvori pomoću gramatičkog morfema koji ima funkciju isključivo padežnog nastavka već se realizira pomoću postpozicije² *ile* koja spada u grupu postpozicija glagolskog porijekla³. Zbog toga izvjestan broj turkologa instrumental i relativ-ekvativ ne svrstavaju u

---

¹ Dževad Jahić, Senahid Halilović, Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2004, str.194. (dalje u tekstu: Jahić i dr., *Gramatika...*)

² U gramatičkoj klasifikaciji postpozicije (tur.edat) označavaju brojčano ograničenu klasu riječi koje, udružene s imenskim riječima, služe za izražavanje različitih odnosa između imenskih oblika i drugih riječi u rečenici. Analogne su našim prijedlozima i prijedložnim konstrukcijama s tim što one dolaze iza imenica zbog čega su i dobile naziv postpozicije jer stoje iza riječi kojom upravljaju, određujući njenu funkciju u rečenici i njezin odnos prema drugom dijelu rečenice. (citirano prema: Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremnoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Posebna izdanja, Zagreb, 1996, str. 406, dalje u tekstu: E. Čaušević, *Gramatika...*)

³ v. Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu, 3. izdanje, Ankara, 2009, str. 1057. (dalje u tekstu: Z.Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*)

padeže. U turskom jeziku za instrumental se najčešće koristi naziv *vasıta hali* ili *instrumental* a postoje i drugi nazivi: *araç / araçlı / bağlama / kimle / bilelik / birlikte / kimle hali (durumu)*.⁴

Postpozicija *ile* podliježe vokalnoj harmoniji ako se piše zajedno sa imenicom. Također, ako imenica završava na vokal ili ako ima prisvojni sufiks za treće lice onda dolazi do polukonsonantskog glajda “y”:

- Taa asistan girdiği yıl evlenmişti *Nur’la*. (Pınar Kur, Bir Deli Ağaç- Herkes bana düşman, str. 69.) / *Sa Nur* se oženio one godine kada je postao asistent. (Svi su protiv mene, str. 113.)
- Bizim apartmanda *bu görüntüyle* yalnızca hizmetçiler, aşçılar ilgilenirdi. (Orhan Pamuk, İstanbul, str. 167) / U našem su se apartmanu za tu prikazu zanimali samo sluškinje i kuhari. (İstanbul na fotografijama, str. 297)

Također, ona spada u grupu postpozicija koje zahtijevaju apsolutni padež imenice i genitiv lične zamjenice izuzev 3. lica množine:

- Bir fabrikatörün Amerika’dan gelirken oğluna getirdiği *daha marifetli bir saatle* benim saat mukayese ediliyordu. (Haldun Taner, Yalıda sabah – Karşılıklı, str. 59) / Moj se sat uspoređivao *sa jednim još boljim* koji je neki industrijalac donio svome sinu kad je dolazio iz Amerike. (Uzajamno, str. 63.)
- *Onunla* birlikte olmaktan mutluluk duyardım. (Selim İleri, Gelinlik kız) / Volio sam biti s ablom Indžilom. (Djevojka za udaju, str. 80.)
- *Onlarla* ilgilenmekten başka hiç işin gücün yok sanıyorlar. (Pınar Kur, Bir Deli Ağaç – Herkes bana düşman, str. 63.) / Misle da nemaş drugog posla nego da se *njima* baviş. (Svi su protiv mene, str. 108.)

Pored toga, u govoru pa i u književnom korpusu koji odražava kolokvijalni govor koristi se i apsolutni padež lične zamjenice za prvo i drugo lice jednine i množine ali taj oblik ne podliježe standardizaciji:

- *Benle* (sic!) büyük insanmışım gibi konuşuyor. (Selim İleri, Gelinlik kız) / *Sa mnom* je razgovarala kao da sam veliki. (Djevojka za udaju, str. 79.)

---

⁴ Birol İpek, “Türk Dilinde Vasıta Hâli”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23/2008, Konya, 2008, str. 65 (dalje u tekstu: Birol İpek, “Türk Dilinde Vasıta...”)

1.2. Postpozicija *ile* u funkciji veznika

Postpozicija *ile* pored obilježja padežnog sufiksa vrši i funkciju sastavnog veznika *i* na sintagmatskom nivou povezujući dva pojma tj. dvije sintakseme jednake po funkciji:

- “Cahit”, dedi İffet Hanım. Taniyacaksin Suheylâ, *Hasan amcayla Kâmran yengenin* oğlu. (Selim İleri, Gelinlik kız, str. 321.) / “Džahid”, rekla je gospođa Ifeta. “Sjetit ćeć se Suhejla, sina *amidže Hasana i strine Kjamrane.*” (Djevojka za udaju, str. 83.)

U prethodnom primjeru imamo konstrukciju izraženu prvom genitivnom vezom čiji prvi član čine dva koordinirana determinatora u genitivu (*Hasan amca* i *Kâmran yenge*) povezana veznikom *ile*, a drugi član ove genitivne veze je imenica *oğul* sa prisvojnim sufiksom za treće lice:

- Hasan amca'nın oğlu (sin amidže Hasana)
- Kâmran yengenin oğlu (sin strine Kjamrane)
- Hasan amcayla Kâmran yengenin oğlu (sin amidže Hasana i strine Kjamrane)

Za razliku od upotrebe u značenju instrumentala, *ile* kao veznik, pored imenskih riječi zahtjeva apsolutni padež i zamjenica, npr. *ben ile sen / benle sen* (ja i ti).⁵

Sa druge strane, u bosanskom jeziku sastavni veznik *i* povezuje i sintakseme (majka i dijete = anne ile çocuk) i sintagme (život u gradu i odmor na selu⁶ = şehirdeki hayat ile köydeki rahat⁷) i klauze (Ustao sam i potrčao⁸. = Kalktım ile koştım.*⁹)

---

⁵ v. E. Čaušević, *Gramatika...*, str. 422.

⁶ Primjer je preuzet iz Gramatike bosanskoga jezika (v. Jahić i dr., *Gramatika...*, str. 407.).

⁷ Budući da u turskom jeziku postpoziciju *ile* u funkciji veznika koristimo samo u sintagmatskim spojevima riječi u ovom primjeru je gramatički neispravno upotrijebiti istu. Umjesto nje koristimo veznik arapskog porijekla *ve*: *şehirdeki hayat ve köydeki rahat.*

⁸ Primjer je preuzet iz Gramatike bosanskoga jezika (v. Jahić i dr., *Gramatika...*, str. 407.).

⁹Prijevodni ekvivalent na turskom može da bude asindetska nezavisnosložena rečenica – *Kalktım, koştım.* – ili *Kalkıp koştım.* – ili sindetska nezavisnosložena rečenica sa veznikom *ve*: *Kalktım ve koştım.*)

1.3. Stari instrumental na *-n /-In*

Instrumental na *-n /-In* je neproductivni stari sufiksadni oblik instrumentala. U staroturskom i starom anadolskom turskom jeziku njegova upotreba je bila poprilično česta a vremenom je ovaj sufiks izgubio svoju padežnu funkciju. U savremenom turskom jeziku se uglavnom zadržao kao sastavni dio priloških riječi ili sufiksa koji nose adverbijalno značenje. Birol İpek u svojoj studiji *Türk Dilinde Vasıta Hâli* govori o starom obliku instrumentala s dijahronijskog aspekta ističući njegova značenjska obilježja i upotrebe u staroturskom, srednjoturskom, starom anadolskom turskom i savremenom turskom jeziku. Instrumental u savremenom turskom jeziku realiziran postpozicijom *ile* preuzeo je značenja koja su bila prisutna u starom obliku instrumentala (značenje sredstva, društva, vremena, načina i uzroka) dok je stari oblik u savremenom dobu sačuvao uglavnom vremensko i načinsko značenje ali kao sastavni dio priloga.¹⁰ U savremenom turskom jeziku ovaj oblik instrumentala susrećemo u:

- priložima za vrijeme;

Javlja se uglavnom u spoju sa imenicama koje označavaju određeno vremensko značenje. Prijevodni ekvivalent ovih priloga odgovara našim priložima ili prijedložno-padežnim izrazima sa priložnim vremenskim značenjem. To su sljedeći prilozi: *yazın* – ljeti, tokom ljeta, u ljetnim mjesecima, *kışın* - zimi, tokom zime, u zimskom periodu, *baharın* – u proljeće, *gündüzün* – danju, tokom dana, *ikindiyin* – u vrijeme ikindije, *yatsıyın* – u vrijeme jacie, *öğleyin* – u podne, oko podne, s podneva, *akşamın* – noću, *güzün* – u jesen, tokom jeseni, *ilkin* – najprije, u početku, od samog početka, *demin* – maloprije. Naprimjer:

- Niğde’de rüzgarlar *yazın* bile sert eser.¹¹ / U Nigdeu vjetar puše jako čak i ljeti.)

---

¹⁰ Autor također navodi da su se pored starog oblika na *-n* u starijim fazama jezika u funkciji instrumentala koristili i oblici *-birle*, *-bile*, *-la*, i *-le*. Pored toga, autor se u svom radu bavi instrumentalom u dijalektima turskog jezika kao i u drugim turkijskim jezicima. (Vidjeti više kod: Birol İpek, “Türk Dilinde Vasıta...”, str. 63-97.)

¹¹ Primjer je preuzet od B. İpek, “Türk Dilinde Vasıta...”, str. 81.

- priložima za način;

Načinski prilozima sa starim instrumentalom se javljaju najčešće u dubletnoj formi dok su samostalni oblici veoma rijetki. U njih spadaju: *azın azın* – malo-pomalo, postepeno, *birin birin* – jedno po jedno, *ucun ucun* – jedva, postepeno, malo-pomalo, *için için* – tajno, skriveno, iz srca, iskreno, *kıçın kıçın* – natraške, *götün götün* –natraške, unazad, *kıyın kıyın* – obalom, ivicom, ali i krišom, potajno, kradimice, *yayan* – pješice, *gerisin (geriye)* – nazad, ponovo, opet. Naprimjer:

- Gurbete *yayan* gelinirdi amma gurbetten memlekete *yayan* dönülmezdi.¹² (U tuđinu se pješice išlo ali se iz tuđine u zavičaj pješice nije vraćalo.)

- sufiksu *-sIzIn*;

Ovaj sufiks nastao je spajanjem privativnog sufiksa *-sIz* koji služi za izvođenje imenica i pridjeva sa starim sufiksanim oblikom instrumentala. Vršiti funkciju tvorbe priloga od imenica (npr. prilog *ansızın* – neočekivano, iznenadno, odjednom).¹³ Također, ovim sufiksom se u spoju sa glagolskom imenicom na *-mAk* tvori kvazigerund¹⁴ na *-mAkIsIzIn* koji je istoznačan sa gerandom na *-mAdAn* i *-mAyArAk* u pogledu načinskih značenja ali je njegova upotreba manje frekventna. Prijevodni ekvivalent ovog kvazigerunda odgovara našim glagolskim priložima (prošlom i sadašnjem) kao i zavisnoj načinskoj surečenici sa vezničkom skupinom *a da ne*.¹⁵ Primjeri:

- Magda boynunun altında *ansızın* bir acı duydu.¹⁶ (Magda je *iznenada* osjetila neku bol u vratu.)
- Yüzüne *bakmaksızın* konuştu.¹⁷ (Govorio/la je ne gledavši/ne gledajući /a da nije gledao/la ga/ju u lice.)

¹² Primjer je preuzet od Z. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, str. 458.

¹³ Ibid., str. 65.

¹⁴ Profesor Čaušević se u svojoj novoj knjizi opredjeljuje za naziv konverb i kvazikonverb. (v. Ekrem Čaušević, *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku*, Ibis grafika d.o.o., Zagreb, 2018., str. 277., dalje u tekstu: E.Čaušević, *Ustroj...*)

¹⁵ E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 314.

¹⁶ Primjer je preuzet od Z. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, str. 468.

¹⁷ Ibid., str. 473.

- sufiksu *-leyin*;¹⁸

Tahsin Banguoğlu smatra da je ovaj složeni sufiks nastao spajanjem dvaju sufiksa za instrumental (*-ile+-in > -le+y+-in > -leyin*)¹⁹, dok Ergin navodi da je ovdje riječ o spajanju denominalnog sufiksa *-la, -le* kojim se tvori glagol od imenice zajedno sa *-l, -i* sufiksom za gerund i starim oblikom instrumentala na *-n* ne isključujući i Banguoğluovu mogućnost.²⁰ U staroturskom jeziku ovaj sufiks upotrebljavao se u poredbenom značenju (npr. *bülbülleyin* – kao slavuj, *nerkisleysin* – kao narcis, i sl.) a u spoju sa glavnim brojevima njegovo značenje odgovaralo je formi *-ncl defa* (npr. *ikileyin-ikinci defa*)²¹. Vremenom je izgubio funkciju dezinencijalnog sufiksa a u savremenom turskom jeziku ga susrećemo samo kao sastavni dio priloga za vrijeme (*sabahleyin* – ujutro, *gündüzleyin* – tokom dana, danju, *geceleyin* – navečer, *akşamleyin* – navečer):

- Nihayet dördüncü günü *sabahleyin* gelip annemle konuştu.²² (Naposlijetku je četvrtog dana došao/la *ujutro* i razgovarao/la sa mojom majkom.)

- sufiksu *-cileyin*;

Upotreba ovog sufiksa je u starom anadolskom turskom jeziku bila veoma česta a danas se veoma rijetko koristi. Ovaj složeni sufiks se veže uz zamjenice i nosi poredbeno značenje ekvivalentno postpozicijama *gibi* i *kadar* (npr. *bencileyin* – poput mene, kao ja).²³

---

¹⁸ U ranijim fazama jezika ovaj sufiks je bio prisutan u dvojakoj varijanti (*-layin, -leyin*) međutim u savremenom turskom jeziku se javlja samo u formi sa mekim vokalima te spada u grupu sufiksa koji ne podliježu vokalnoj harmoniji.

¹⁹v. Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu, 9. izdanje, Ankara, 2011, str. 191. (dalje u tekstu: T. Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*)

²⁰ v. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul, 2008, str. 173. (dalje u tekstu: M. Ergin, *Türk Dil ....*)

²¹ Ibid.

²² Primjer je preuzet sa: <https://sozluk.gov.tr/> (posljednji put posjećeno: 12. 08. 2022.)

²³ v.v. M. Ergin, *Türk Dil....*, str. 174.

2. Sintaktičke uloge turskog instrumentala

Sintaksa padeža podrazumijeva proučavanje značenja i službe pojedinih padežnih oblika u većim sintaktičkim jedinicama, osobito u spojevima riječi ili u sintagmama i u rečenicama.²⁴ Stoga, sintaksa instrumentala se bavi analizom ovog padeža u spoju sa većim jezičkim jedinicama.

Instrumental u turskom jeziku najčešće vrši funkciju adverbijala na sintagmatskom i rečeničnom nivou:

- *Onunla* birlikte olmaktan mutluluk duyardım. (Selim İleri, Gelinlik kız) / Volio sam biti s *ablom Indžilom*. (Djevojka za udaju, str. 80.)
- *Kapıdan kedi adımlarıyla* çıkıyoruz. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 315.) / *Lagam* smo *koracima* izlazili iz kuće. (Djevojka za udaju, str. 77.)
- *Hacer de çömelmiş, avucuyla* su alarak yüzüne ve şakaklarındaki saçlara sürüyordu. (Sabahattin Ali, Hasan boğuldu) / Hadžer je kleknula i, *šakom* uzimajući vodu, kvasila lice i kosu na sljepoočnicama. (Sabahatin Ali, Mjesto gdje se utopio Hasan, str. 44.)

Načelno govoreći, adverbijali većinskim dijelom spadaju u neobvezatne (fakultativne) članove rečeničnog ustrojstva odnosno dodatke. Pored toga, u dosta rjeđim slučajevima oni vrše funkciju obvezatnih dopuna čime osiguravaju gramatičnost rečenice, kao i neobvezatnih dopuna.²⁵ To je uslovljeno valentnim svojstvima kategorija riječi u okviru rečeničnog ustrojstva. Ako pristupimo analizi prethodna tri primjera, vidjet ćemo da su instrumentalni referenti u tim rečenicama adverbijali za glagole *olmak*, *çıkmaq* i *almak*. Međutim prema kriteriju

---

²⁴ Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, d.d., Zagreb, 2005, str.199 (dalje u tekstu: J.Silić, I.Pranjković, *Gramatika...*)

²⁵ O adverbijalima kao obvezatnim dopunama pisao je prof. dr. Ismail Palić u radu *O glagolima koji vežu obvezatne adverbijalne dopune u bosanskome jeziku*, iznijevši novi pristup gramatičkom ustrojstvu rečenice u bosnistici koji se bazira na tročlanom sintaktičkom modelu – predikat, dopuna, dodatak. Autor ukazuje na distinktivna obilježja između dopune i dodatka, ističući da dopune mogu biti obvezatne i neobvezatne tj. obligatorne i fakultativne dok su dodaci uvijek neobvezni dijelovi rečeničnog ustrojstva. Obvezatne dopune su one bez kojih rečenica nije gramatična, rečenica bez neobvezatnih dopuna koje se mogu iščitati iz konteksta je gramatična dok dodaci nisu obvezni i njihovo izostavljanje ne utječe na gramatičnost rečenice. Prema Paliću, subjekat i objekat su uvijek obvezatne dopune, apozicija je uvijek dodatak, a adverb i atribut su češće dodaci a rjeđe dopune. (v.v. Ismail Palić, „O glagolima koji vežu obvezatne adverbijalne dopune u bosanskome jeziku“, *Suvremena lingvistika*, vol.37, 72/2011, Zagreb, 201-218)

obveznosti/neobveznosti oni se razlikuju. U prvoj rečenici riječ je o adverbijalu sa semantičkim predznakom društva, u drugoj rečenici o adverbijalu načina dok je u trećoj rečenici riječ o značenju sredstva. Glagol *olmak* (biti) zahtjeva dopunu bez koje bi sintagma *birlikte olmaktan* ostala semantički prazna a samim tim i cijela rečenica bi bila negramatična²⁶ (**Olmaktan mutluluk duyurdım. / *Volio sam biti tj. Osjećao sam sreću zbog bivanja.*). Prema tome ovdje je riječ o adverbijalu kao obvezatnoj dopuni. U drugoj rečenici adverbijal načina možemo i da ispustimo a da se ne uruši gramatička ispravnost ostatka rečenice (*Kapıdan çıkıyoruz./ Izlazili smo iz kuće.*). Stoga, isti vrši funkciju dodatka. U trećoj rečenici adverbijalna sintagma načina (*avucuyla su alarak*) bi bila gramatički potpuna i da ne sadrži instrumentalni referent jer se on može zaključiti i iz konteksta (*Hacer de çömelmiş, su alarak yüzüne ve şakaklarındaki saçlara sürüyordu. / Hadžer je kleknula i, uzimajući vodu, kvasila lice i kosu na sljepoočnicama.*) Stoga, ovdje je riječ o neobvezatnoj dopuni.²⁷

Pored adverbijalne funkcije, instrumental možemo susresti i u sintagmama sa imenicom kao upravnim članom u vidu njene dopune. U tom pogledu instrumentalni referent vrši funkciju atributa u sintagmi a njegov prijevodni ekvivalent odgovara nekongruentnom atributu:

- ANAP²⁸ yönetimi, partinin “*irticayla mücadele*” konusunda diğer hükümet ortaklarından daha az duyarlı olmadığı görüşünü dile getirdi. / Upravno tijelo Domovinske stranke je iznijelo stav o tome da partija po pitanju “*borbe sa političkom reakcijom*” nije ništa manje osjetljivija u usporedbi sa drugim partnerima u vladi. (Turkološka čitanka, *Askerler Yılmaz’ı uyardı*, str.9.)
- İncila abla bir peri kızı olmaktan uzaklaşıyor, *etiyle kemiyle gerçeğe dönüşüyördü.* (S. İleri, Gelinlik kız) / Indžila je za mene prestala biti vila i pretvorila se u *stvarnost od krvi i mesa.* (Djevojka za udaju, str. 85.)

²⁶ Palić smatra da pojam negramatično “ne bi trebalo razumijevati samo u smislu «koje nije načinjeno prema gramatičkim pravilima» (kao npr. **Ona je ručao* i sl.) nego i u smislu «koje ne prenosi potpunu obavijest» (kao, npr. *Ona stanuje*). (v. Palić 2011: 206-207)

²⁷ Mi se u našem radu nećemo baviti dubljom sintaktičkom analizom ovog padeža tj. neće nam biti cilj da odredimo da li instrumentalni referent vrši funkciju obvezatnog ili neobvezatnog rečeničnog člana tj. dopune ili dodatka već koje semantičko obilježje nosi.

²⁸ Skraćenica od Anavatan partisi (Domovinska stranka).

Pored imenske dopune instrumental može vršiti i funkciju pridjevske dopune. U turskom jeziku je to najčešće slučaj sa pridjevom *dolu*²⁹ koji se koristi za izražavanje ispunjenosti i izobilja nečega nečim:

- İyi ısıtılmamış, toz ve küf kokan eski eşyalarla *dolu* hüzünlü bir dairede İstanbul'un manzaralarını yapmak beni daha da hüzünlendiriyordu. (O.Pamuk, İstanbul, str.254.) / Pa ipak, više od toga rastuživalo me slikanje istanbulske krajolika u nezagrijanom i sumornom stanu, *punom starih stvari* koje su zaudarale na prašinu i vlagu. (İstanbul na fotografijama, str. 420.)

Također, koristi se i kao dopuna za neke pridjeve imenskog porijekla:

- Duvara dayalı, parlaklığını yitirmiş pirinç *topuzlarla bezeli* yüksek, demirden karyolası [...] (S.İleri, Gelinlik kız) / Uza zid prislonjen visoki željezni krevet, *ukrašen* mesinganim *kuglama* koje su izgubile sjaj, [...] (Djevojka za udaju, str. 80.)
- Ama Koçu, nesnelere bağlanan klasik koleksiyoncular gibi eşya değil, *İstanbul ile ilgili* her türlü tuhaf bilgiyi topluyordu. (O.Pamuk, İstanbul, str. 153.) / Samo što Koçu nije skupljao predmete kao "klasični" kolekcionari koji se vežu za opipljive stvari, nego *istanbulske* bizarnosti. (İstanbul na fotografijama, str. 278.)
- [...] akli şimdi *gelecek ile ilgili* planlarında [...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 267.) / [...] već tada je bio zaokupljen planovima *za budućnost* [...] (İstanbul na fotografijama, str. 435.)

U tom pogledu on se može naći i u poziciji dijela imenskog predikata kao dopuna pridjevu:

- El Kindi'ye göre duygu yalnızca *bir sevdiğimizin ölümü ya da bir kayıpla ilgili değil, öfke, aşk, kin, kuruntu gibi hastalıklı pek çok ruh hali ile ilgilidir*. (O.Pamuk, İstanbul, str. 91.) / Prema al-Kindiju, riječ "tuga" *ne vezuje se samo uz smrt osobe koju smo silno voljeli, ili uz neki gubitak, nego i uz mnoga bolesna duševna stanja kao što su bijes, ljubav, mržnja i hipohondrija*. (İstanbul na fotografijama, str. 194.)
- [...] sizlere *o saatin özgeçmişini hakkında asgari bilgi vermekle de yükümlüyüm*. (H. Taner, Yalıda sabah-Karşılıklı, str. 58.) / [...] *i osjećam obavezu da vam ponudim bar osnovne podatke iz njegove biografije*. (Uzajamno, str.62.)

---

²⁹ Prijevodni ekvivalent pridjeva *dolu* odgovara našem pridjevu pun i glagolskom pridjevu ispunjen. Pridjev pun zahtjeva genitivnu dopunu (pun nečeg) dok uz pridjev ispunjen stoji instrumentalna dopuna (ispunjen nečim).

Nadalje, određeni glagoli u turskom jeziku, poput glagola *övünmek* -hvaliti se (nečim), *alay etmek*, *dalga geçmek*-rugati se (nekom), ismijavati (nekog), *uğraşmak*-baviti se (nečim), brinuti se (o nekom), *ilgilenmek*-brinuti se (o nekom), interesovati se (za nekog/nešto), obraćati pažnju (na nekog/nešto), zahtjevaju gramatičku dopunu u instrumentalu koja vrši funkciju indirektnog objekta:³⁰

- Her bir iş annemin üstündeydi... Sen bütün bunları unut, *kendisiyle yeterince ilgilenmiyoruz* diye bize bozum ol. (P.Kur, Bir Deli Ağaç-Herkes bana düşman, str. 63.) / Sve su obaveze bile na majci. A sad je ona sve to zaboravila i nama počela prigovarati da *se ne brinemo o njoj*. (Svi su protiv mene, str.108.)

Određeno semantičko polje može da bude prisutno kod instrumentalnog referenta u više sintaksičkih funkcija. Naprimjer, u rečenici *Yabancıyla evlendim* instrumentalni referent vrši funkciju glagolske dopune a njegovo značenje pripada kategoriji socijativnosti. Sa druge strane imamo sintagme *yabancıyla evlilik* i *yabancıyla evli* gdje instrumentalni referent i dalje nosi značenje socijativnosti ali sad u funkciji imenske dopune tj. nekongruentnog atributa i pridjevske dopune.

---

³⁰ O značenjskim obilježjima instrumentala koji vrši funkciju indirektnog objekta govorit ćemo u poglavlju o instrumentalu teme.

3. Značenja turskog instrumentala

U literaturi se o semantičkim obilježjima instrumentala u turskom jeziku govori uglavnom sa aspekta njegovih adverbijalnih funkcija. Prototipno značenje ovog padeža zasniva se na značenjima sredstva (oruđa) i društva iz kojih su se konceptom *paralelizma*³¹ razvila njegova ostala značenja (npr. vremensko, načinsko, uzročno, itd.). U turskoj literaturi se kaže da ovaj padež služi za izražavanje oruđa (tur. *vasita*) kojim se ili uz čiju pomoć se obavlja neka radnja te u čijem društvu se ona odvija (tur. *birliktelik*, *beraberlik*). Također, on služi za iskazivanje recipročnosti određene akcije (tur. *karşılıklik*) a zajedno sa prilogom *beraber/birlikte* ukazuje na suprotnost (tur. *zıtlık*) sadržaja dvije rečenice ili dvaju dijela iste rečenice dok u spoju sa različitim supstantivnim riječima tvori i druga priloška značenja poput načina i stanja (tur. *tarz*, *hal*) u kojem se neka radnja dešava, vremena (tur. *zaman*) u kojem se realizira, količine (tur. *miktar*) i sl.³²

Semantici ovog padeža u našoj literaturi je posvećena značajnija pažnja nego što je to slučaj u turskom jeziku gdje se pri klasifikaciji njegovih značenja vrlo često pristupa sa aspekta rečeničnih funkcija koje on vrši. Sistematizacija ovog padeža obuhvata njegovu upotrebu bez prijedloga³³ i

---

³¹ U *Kognitivnoj gramatici hrvatskoga jezika* čiji su autori Branimir Belaj i Goran Tanacković Faletar stoji da “značenje sredstva, uz značenje društva, predstavlja prototipno ili središnje značenje ovog padeža kod kojeg je vezu za shematičnim konceptom paralelizma najlakše uočiti (v. Belaj, Tanacković Faletar 2014: 457). Naime, kognitivnim pristupom izučavanja semantičkih obilježja padeža ova dva autora kreću od pet prostorno utemeljenih predožbenih shematskih značenja padeža iz kojih se izvode njihova specifična (periferna) značenja. Shematski koncept za padež instrumental je *paralelizam* “koji proizilazi iz istosmjernog kretanja dvaju dinamičnih tijela” (v. Belaj, Tanacković Faletar 2014: 257). Kroz princip prostornih odnosa autori u plan stavljaju dva tijela: trajektor (lik prvog plana), drugim riječima, gramatički subjekat glagolske radnje, i orijentir (lik drugog plana), tj. pojam u instrumentalu. Za shemu paralelizma je “karakteristična simetrična dinamičnost u istom vremenskom odsječku, budući da se u tim slučajevima dva fizička entiteta (trajektor i orijentir) istovremeno kreću u istom smjeru.” U rečenicama *Dječak ide sa bratom* i *Dječak ide autobusom* lik prvog plana tj. trajektor je dječak, dok su brat i autobus orijentiri. Oba pojma u oba slučaja se kreću istovremeno u istom smjeru (v. Belaj, Tanacković Faletar 2014 : 258-259). U našem radu se nećemo osvrnuti na njihov pristup izučavanju padežne sintakse već isti navodimo kao jedan od aspekata posmatranja semantičkih obilježja padežnih kategorija.

(Napomena: Prof.dr. Mirela Omerović se u svojoj doktorskoj disertaciji *Instrumental s prijedlozima u bosanskoj jeziku*, između ostalog, vodila i generalnim postavkama o prostornoj utemeljenosti padežnih značenja i njihovom jedinstvu na shematičnoj razini, koje su ova dva autora izložila u ovoj knjizi.)

³² v.v. Z. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, str.317-324, E. Čaušević, *Gramatika...*, str.100-101, T. Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, str. 185., 330., 382., Ipek, “Türk Dilinde Vasita...”, str. 83-84.

³³ Besprijedložnim instrumentalom bavila se Ivana Brač u svojoj doktorskoj disertaciji u kojoj je iznijela nešto drugačiju klasifikaciju instrumentala nego što je to slučaj kod drugih autora. (v. Ivana Brač, *Sintaktička i semantička analiza besprijedložnoga instrumentala u hrvatskomu jeziku*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017.,

sa prijedlozima³⁴ *s(a)*, *pred(a)*, *za*, *nad(a)*, *pod(a)* i *među*.³⁵ Tako imamo klasifikaciju koju daju Silić-Pranjковиć u *Gramatici hrvatskoga jezika* (v. Silić – Pranjковиć 2005: 234-239) gdje se besprijedložni instrumental dijeli na: instrumental sredstva, instrumental društva, subjektni instrumental, predikatni instrumental, prostorni instrumental (prosekutiv), vremenski instrumental, instrumental daljega objekta, instrumental podrijetla (ablativni instrumental), instrumental osnovne osobine i pridjevski instrumental dok upotreba ovog padeža sa prijedlogom *s(a)* ima socijativno značenje, rjeđe značenje sredstva, potom načina i vremena a javlja se i u funkciji atributa (tzv. kavalitativni instrumental) te kao dopuna ili dodatak uz neke glagole.³⁶

Sa druge strane, Brač daje nešto drugačiju klasifikaciju besprijedložnog instrumentala polazeći od njegovih semantičkih a ne funkcionalnih obilježja gdje ovaj padež dijeli na: instrumental sredstva, instrumental teme³⁷, instrumental identifikacije i atribucije³⁸, instrumental uzročnika, te prostorni, vremenski i načinski instrumental.³⁹ Omerović polazi od semantičkih kategorija instrumentala posmatrajući ga kao član konstrukcije, te tako kod konstrukcija sa prijedlogom *s(a)* govori o socijativnim, temativnim, korelativnim, agentivnim, kvalitativnim,

---

dalje u tekstu: I. Brač, *Sintaktička i semantička analiza...*) Doktorska disertacija Ivane Brač dostupna je na web-stranici: <https://core.ac.uk/download/pdf/299373129.pdf> (posljednji put posjećeno 09.04.2023.).

³⁴ U kontekstu komparacije sa turskim jezikom za nas je relevantna upotreba besprijedložnog instrumentala i instrumentala sa prijedlogom *s(a)*.

³⁵ O prijedložnom instrumentalu posebnu pažnju je posvetila Mirela Omerović. (v. Mirela Omerović, *Instrumental s prijedlozima u bosanskom jeziku*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Radovi XXII, knjiga 22, Sarajevo, 2018., dalje u tekstu: M. Omerović, *Instrumental s prijedlozima...*) Doktorska disertacija Mirele Omerović dostupna je na academia.edu web-stranici: https://www.academia.edu/76591760/R_22_Mirela_Omerovic_Instrumental (posljednji put posjećeno 09.04.2023.).

³⁶ Pored prijedloga *s(a)* njegova upotreba sa prijedlogom *pred(a)* nosi uglavnom prostorno značenje, ponekad sa nijansama nazočnosti, vremena i uvjeta, dok se uz prijedlog *za* koristi za prostor, vrijeme, uzrok, a uz neke glagole kretanja ili usmjerenosti prema cilju označava nastojanje, želju ili htijenje. Instrumental sa prijedlozima *nad(a)* i *pod(a)* koji su međusobno antonimni pretežno se koristi za izražavanje prostornih odnosa. Pored toga uz *nad(a)* se koristi i za izražavanje poredbe kao i u vidu dopune ili dodatka za neke glagole. Kada se u instrumentalu nađu apstraktne imenice u spoju sa prijedlogom *pod(a)* onda se njime označava obahvaćenost nečega ili upravljanje nad nečim. Uz to, javlja se i u načinskom značenju a uz glagole koji označavaju mentalne procese označava se odnos među ekvivalentnim predmetima. Uz prijedlog *među* označava predmet u mirovanju koji je okružen višebrojnim predmetima a ponekad nosi i ablativno značenje. (v.v. J. Silić, I. Pranjковиć, *Gramatika...*, str. 234-239)

³⁷ Riječ je o instrumentalu daljega objekta. (usp. J. Silić, I. Pranjковиć, *Gramatika...*, str. 235)

³⁸ Riječ je o predikatnom instrumentalu. (usp. J. Silić, I. Pranjковиć, *Gramatika...*, str. 234)

³⁹ v.v. I. Brač, *Sintaktička i semantička analiza...*

temporalnim, modalnim, kauzalnim, finalnim, popratnookolnosnim, kondicionalnim, koncesivnim, limitativnim i konstrukcijama sa značenjem sredstva.⁴⁰

Naš rad ćemo koncipirati tako da ćemo upotrebu i značenja ovog padeža u turskom jeziku usporediti sa klasifikacijama ovog padeža u bosanskom/hrvatskom jeziku koje su dale prethodne dvije autorice. Prema tome, kada instrumental u turskom usporedimo sa klasifikacijom Ivane Brač onda možemo reći da se semantička obilježja podudaraju samo kod kategorija sredstva, temativa, uzročnika, vremena i načina, dok instrumental identifikacije i atribucije te prostorni instrumental nisu zastupljeni u turskom jeziku. Također, posmatrajući klasifikaciju koju je dala Omerović, pored sredstva, temativa, uzroka, vremena i načina, u turskom i bosanskom jeziku postoje i socijativne, popratnookolnosne, kondicionalne, koncesivne, finalne (namjerne), korelativne te djelomično kvalitativne instrumentalne konstrukcije dok agentivne i limitativne nisu zastupljene u turskom jeziku.

S obzirom da značenjske domene ovog padeža u najvišoj mjeri odgovaraju njegovim adverbijalnim funkcijama, iste smo podijelili u dvije grupe: adverbijalna značenja i ostala značenja. U adverbijalna značenja uvrstili smo:

1. Instrumental oruđa ili sredstva
2. Instrumental društva
3. Instrumental vremena
4. Instrumental načina i popratne okolnosti⁴¹
5. Instrumental uzroka
6. Instrumental “lažnog uzroka” (značenje koncesivnosti)
7. Instrumental uvjeta (značenje kondicionalnosti)
8. Instrumental u okruženju – leksički način izražavanja adverbijala

U ostala značenja uvrstili smo:

---

⁴⁰ v.v. M. Omerović, *Instrumental s prijedlozima...*

⁴¹ U ovu kategoriju smo uvrstili one konstrukcije koje djelimično spadaju u kvalitativne konstrukcije kojima se opisuje okolnost kakve radnje a nikako stalna osobina.

1. Instrumental teme
2. Korelativni instrumental

3.1. Adverbijalna značenja

3.1.1. Instrumental oruđa ili sredstva

Glavno značenje instrumentala je sredstvo. Njime se označava pojam sa kojim se ili uz čiju pomoć se obavlja određena radnja. Odgovara na pitanje *ne ile?* ili *neyle?* (čim?). Pojam u instrumentalu koji nosi značenje sredstva ili oruđa u turskom jeziku vrši funkciju adverbijala sredstva za glagolsku radnju uz koju se vezuje u sklopu određene sintagme ili rečenice a prijevodni ekvivalent u bosanskom jeziku je najčešće besprijedložni instrumental.

U našoj literaturi se instrumental oruđa/sredstva, ili “instrumentalni” instrumental, dijeli na sprovodnički i omogućivački.⁴² Glavni element kojim se određuje distinkcija između ove dvije funkcije jeste pitanje jedinstva sa subjektom – u slučaju sprovodničke funkcije jedinstvo je obavezno, dok u slučaju funkcije omogućivača ono ne postoji obavezno.⁴³

Sprovodnička funkcija instrumentala se ogleda u tome da pojam-sprovodnik uspostavlja odnos jedinstva sa agansom u trenutku vršenja radnje,⁴⁴ drugim riječima, da “pojmovi koji su objektivno, u stvarnosti, pa sledstveno tome i u mišljenju, nerazlučivo vezani za vršioce radnje do te mere da se njihova uloga pri vršenju jednači, naravno u krajnjoj liniji samo, sa ulogom vršioca.”⁴⁵ Kod ove funkcije odnos vršioca radnje i pojma u instrumentalu je jednak “odnosu integralnog dijela prema cjelini” (v. Ivić, 1954 : 9). Sa druge strane, *omogućivačka funkcija* se

---

⁴² v.v. Milka Ivić, *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj (sintaksičko-semantička studija)*, Srpska akademija nauka, Posebna izdanja, knjiga CCXXVII, Beograd, 1954, str. 8-10., (dalje u tekstu: M. Ivić, *Značenja...*). Ivić slijede i: Piper, Predrag, Antić, Ivana, Ružić, Vladislav, Tanasić, Sveto, Popović, Ljudmila, Tošović, Branko, “Sintaksa savremenoga srpskog jezika”, *Prilozi gramatici srpskoga jezika*, urednik: Milka Ivić, Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, Beograd, 2005, str. 260 (dalje u tekstu: P.Piper i dr., “Sintaksa...”), M. Omerović, *Instrumental s prijedlozima...*, str. 113.

⁴³ M.Ivić, *Značenja...*, str. 17.

⁴⁴ Piper i dr., str. 261.

⁴⁵ M. Ivić, *Značenja...*, str. 8

ogleda u tome da pojam u instrumentalu “ ne istupa jedinstveno sa agansom već predstavlja samo pomoćno sredstvo u vršenju radnje.”⁴⁶

Sprovodnička funkcija instrumentala se realizira uz pojmove koji označavaju , prvenstveno, dijelove tijela, organe kao integralne dijelove subjekta radnje. Ivić navodi da se pod organima podrazumijevaju i pojmovi koji označavaju ne samo fizički već i psihički aspekt bića tj. “psihička strana bića koja sprovodi vršenje odgovarajuće glagolske radnje u svojstvu integralnog dijela cjeline kojoj pripada”(v.Ivić 1954: 9):

- Hacer de çömelmiş, *avucuyla* su alarak yüzüne ve şakaklarındaki saçlara sürüyordu. (Sabahattin Ali, Hasan boğuldu) / Hadžer je kleknula i, *şakom* uzimajući vodu, kvasila lice i kosu na sljepoočnicama. (Sabahatin Ali, Mjesto gdje se utopio Hasan, str. 44.)
- Çukulata yaldızlarını biriktiriyor, kırışıkları ince *parmaklarıyla* düzeltiyor; ... (S. İleri, Gelinlik kız, str. 319.) / Sakupljala je zlatne omote od čokolade i tankim ih je *prstima* ispravljala. (S. İleri – Djevojka za udaju, str. 80.)
- Poe, Coleridge'den devraldığı aynı soğukkanlı *mantıkla*, en melankolik konunun da ölüm olduğuna karar verir. (O. Pamuk, İstanbul, str. 110.) / Vođen onom istom hladnokrvnom *logikom* koju je preuzeo od Coleridgea, Poe zaključuje da je smrt najmelanholičnija tema. (Istanbul na fotografijama, str. 222.)

Pored dijelova tijela, sprovodnička funkcija se realizira pojmovima koji označavaju predmete, materije i prijevozna sredstva , koji se shvataju kao dio cjeline sa vršiocem radnje u trenutku vršenja iste na način da se radnja sprovodnika izjednačuje sa radnjom subjekta ili subjektovog sprovodnika tj. organa:

- Çekmeden küçük bir pens çıkardı, dış kapağı açtı, bir takım minik vidaları küçük *tornavidası ile* söktü. (H. Taner, Yalıda sabah – Karşılıklı, str. 62.) / Izvadio je male pincete iz ladice, otvorio vanjski metalni poklopac na satu i odvrnuo nekoliko minijaturnih šarafa malim *odvijačem*. (Uzajamno, str. 66.)
- Önü işlemeli beyaz *türbentlerle* örterdi saçlarını. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 316.) / Pokrivala se bijelim, s prednje strane vezenim *jemenijama*. (Djevojka za udaju, str. 78.)

---

⁴⁶ Piper i dr., str.263

- Bazı günlerde, havanın açık ve aydınlık olduğu günlerde *at arabasıyla* Incilâ ablalara. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 317.) / Ponekad bismo, u danima kad je vrijeme bilo vedro i lijepo, dolazili kod able Indžile *fjakerom*. (Djevojka za udaju, str. 79.)

Situacija u kojoj se glagolska radnja odvija uz intervenciju određenog predmeta tj. manjeg priručnog sredstva razlikuje se od situacije u kojoj se radnja odvija pomoću prijevoznog sredstva. U prvom slučaju vršioc radnje (gramatički subjekt) je taj koji pokreće sredstvo jednim dijelom svoga tijela (najčešće ruka), zbog toga se sredstvo naziva nekom vrstom “produžene ruke”. U ovome slučaju nije riječ o dinamičnosti tj. pokretanju cijelog subjekta već samo jednog njegovog dijela tj. ruke. Ovdje je riječ o konceptualnoj metonimiji *cjelina za dio*, zbog čega se ovakvi slučajevi podvode pod sprovodničku funkciju. Radnja kretanja subjekta u drugoj situaciji tj. kada se radnja odvija pomoću prijevoznog sredstva, zapravo je rezultat kretanja samoga sredstva. Ovdje je riječ o pasivnom pokretanju subjekta od strane sprovodnika (v. Belaj – Tanacković Faletar 2014: 459-460).

Sprovodničku funkciju obavljaju i pojmovi neophodnog materijala upotrijebljenog za ostvarenje radnje koji ostvaruju rezultativnu stranu glagolskog značenja (v. Ivić 1954: 20), a uglavnom se koriste uz radnje punjenja, zalijevanja, hranjenja, služenja, i sl. :

- Evin içinde susukunluk ve sıcak, İncila ablanın *yeşil marul yapraklarıyla* beslediği kanaryasının ötüşleriyle dağıldı. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 318.) / Tišinu i vrućinu u kući razbijao je cvrkut kanarinca kojega je abla Indžila hranila *listovima zelene salate*. (Djevojka za udaju, str. 79.)
- *Papatya sularıyla* yıkıyor kızıl saçlarını. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 319.) / Kosu je prala *čajem od kamilice*. (Djevojka za udaju, str. 80.)

Pored besprijedložnog instrumentala ponekad se sredstvo može prevesti i genitivnom konstrukcijom sa prijedlogom *iz: tüfikle vurmak* (gađati puškom /iz puške).

Omogućivačka funkcija realizuje se uz pojmove koji pomažu subjektu pri ostvarenju akcije na bilo koji način samo ne na sprovodnički.⁴⁷ Ti pojmovi se niti smatraju dijelom vršioca radnje niti se njihova akcija ne izjednačuje sa akcijom subjekta već oni služe kao pomoćno sredstvo subjektu da ostvari radnju. Dok je kod sprovodničke funkcije prijevodni ekvivalent najčešće besprijedložni instrumental, kod funkcije omogućivača za instrumentalne konstrukcije, pored besprijedložnog instrumentala, prijevodni ekvivalenti mogu biti i izrazi *uz pomoć, pomoću, putem, uz upotrebu, preko* sa dopunom u genitivu ili izraz *služeći se* uz instrumentalnu dopunu.

- Sadrazamlar padişaha arzlarını telhis veya takrir denilen *tahrirat ile* sunarlardı. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 165.) / Veliki vezir obraćao se sultanu *pismenim putem, predstavkom* koja se naziva *telhis* ili *takrir*. (Historija i civilizacija osmanske države, str. 193.)

Također, omogućivačima se smatraju i pojmovi u instrumentalu uz glagole kojima se obavlja radnja prodaje, kupovine ili akcije u kojoj se na neki način putem sredstva daje naknada kako bi se ta radnja mogla ostvariti. Prijevodni ekvivalent u ovakvim slučajevima, pored besprijedložnog instrumentala, mogu biti i prijedložno-padežne konstrukcije *za* + dopuna u akuzativu:

- ...İstanbul Ansiklopedisi'nin ciltlenmemiş fasiküllerinin, Koçu'nun hayatının son yıllarında *kendi parasıyla* bastırıldığı kitaplarının,[...] sergilendiğini görürdüm. (O.P., İstanbul, str. 161.) / Ondje sam vidao nevezane sveske Enciklopedije Istanbula i knjige koje je Koçu pretkraj života štampao *svojom novcem* kako stoje izložene... (İstanbul na foftografijama, str. 287.)
- “[...]Bu seyahat sırasında tüm masrafları *kredi kartımla* karşılıyordum.[...]” (Turkološka čitanka, *Chat kapı tarikata girdi, soyuldu*, str. 81.) / Na tom putovanju sam sve troškove nadomjestila *svojom kreditnom karticom*.
- “Leblebeciler ve macuncuların çocuklara *para ile* değil bir parça kurşun karşılığında leblebi, macun vermesi yalnız çocukları hırsızlığa teşvik etmiyor, ... (O. Pamuk, İstanbul, str. 133.) / Prodavači slanutka i žele bombona prodaju djeci svoje proizvode ne *za novac* nego za komad olova, a to ne samo da potiče djecu na krađu... (İstanbul na fotografijama, str. 249.)
- ... sabaha kadar *şehrin en düşük ücretiyle* çalışan genç kızlardan,... (O. Pamuk, İstanbul, str. 99) / ... o mladim djevojkama koje *za najnižu nadnicu u gradu* rade do svanuća... (İstanbul na fotografijama, str. 203)

---

⁴⁷ M. Ivić, *Značenja...*, str. 51.

Glagol *ödemek* (platiti) i u turskom i u bosanskom jeziku pored denotativnog značenja davanja nadoknade u vidu fizičkog pojma (*platiti novcem / u novcu / za novac, platiti u naturi*, i sl.) nosi i figurativno značenje plaćanja (*platiti životom, platiti krvlju, platiti glavom* i sl.). Prema Ivić, određivanje funkcije instrumentala kod glagola *platiti* zavisi od pojmova koji su instrumentalom obilježeni - ako je riječ o predmetu (*parayla ödemek / platiti novcem*) funkcija je omogućivačka a ako je riječ o organu tj. nekom integralnom dijelu vršioca radnje (*kazandığımız hürriyeti kanımızla ödedik /slobodu koju smo stekli platili smo svojom krvlju*⁴⁸) – taj pojam se tumači u sprovedničkom smislu (v. Ivić 1954: 26).

U ovu funkciju instrumentala spadaju pojmovi koji se vezuju uz akciju građenja, zidanja ili pravljenja nečeg pa samim tim i popravljjanja. Prijevodni ekvivalenti su besprijedložni instrumental i prijedložno-padežna konstrukcija *od* + dopuna u genitivu:

- ...bu binalara bugün dikilmiş muamelesi yapıp şehir surlarından taş söküp kendi inşaatlarında kullanırlar ya da onları *betonla* onarmaya girişirler. (O. Pamuk, İstanbul, str. 100-101) / ... ponašaju se kao da su ta zdanja danas podignuta, te iz gradskih bedema odvaljuju kamenje da bi ga iskoristili za svoje građevine, ili pak te bedeme kane restaurirati *betonom*. (Istanbul na fotografijama, str. 207.)
- “ Şerbetçilerin ne tür boya ve meyve ile yaptıkları belediyece bilinmeyen şerbeti artık satamamaları iyi bir karardır.” (O. Pamuk, İstanbul, str. 133) / “ Opravdana je odluka da prodavači sokova ne mogu više prodavati osvežavajuća pića ako općinske vlasti ne znaju *od* kojeg ih *voća* prave i kakvu im boju dodaju.“ (Istanbul na fotografijama, str. 249)

3.1.2. Instrumental društva

Instrumental je padež pojma u čijoj se zajednici vrši neka radnja zbog čega se ponekad i naziva socijativom.⁴⁹ Odgovara na pitanje *kiminle?* ili *kimle?*(sic!) (*s/a kim?*). Priložnim izrazom *birlikte/beraber* (zajedno, skupa) se pojačava socijativni odnos između subjekta i instrumentalnog

---

⁴⁸ Primjer je preuzet iz Türkçe-Srpça Sözlük, str. 756.

⁴⁹ E. Čaušević, *Gramatika...*, str.100.

referenta i uzajamnost njihova djelovanja u istome procesu.⁵⁰ Kako navodi Milka Ivić, "odnos "društva", posmatran iz perspektive vršioca radnje, povezuje lica koja vrše istu akciju."⁵¹ Konstrukcije sa predznakom socijativnosti uvjetuju odnos između dvije strane:

1. vršioca radnje i drugog lica (npr. *Annemle konuşuyorum.* – Razgovaram sa svojom majkom.)
2. vršioca radnje i više naznačenih "ličnosti koje istupaju s datim licem u odnosu društva"⁵² (npr. *Annem ve kardeşimle konuşuyorum.* – Razgovaram sa svojom majkom i bratom.)
3. vršioca radnje i "grupi ličnosti obeleženoj množinom"⁵³ (npr. *Onlarla konuşuyorum.* – Razgovaram sa njima.).

Prijevodni ekvivalent turskog instrumentala društva je prijedložno-padežna konstrukcija *s/sa* + imenica u instrumentalu. Također se socijativna konstrukcija ponekad prevodi i vezničkom sintagmom:

- Salacak Cinayeti'nden sonra bir daha *annem ve ağabeyimle* Boğaz'da sandal gezisine çıkmadık. Oysa önceki kış ikimiz de boğmaca olduğumuz için bir dönem her gün *ağabeyimle* Boğaz'da sandalla gezintiye çıkardık. (O. Pamuk – İstanbul, str. 51.) / Poslije zločina na Saladžaku nikada više nisam *s majkom i bratom* otišao voziti se čamcem po Bosforu. Međutim, prethodne zime *brat i ja* smo svakodnevno odlazili onamo jer smo obojica imali veliki kašalj. (Istanbul na fotografijama, str. 118.)

Postpozicija *ile* u funkciji sastavnog veznika *i* tvori množinsku konstrukciju dok se padežnom funkcijom ostvaruje socijativna konstrukcija. Kako Ivić navodi, "Odnos društva obavezno pretpostavlja istovetnost u vremenu i načinu – pratilačkim momentima glagolske radnje – za oba učesnika u ostvarenju date akcije. Ovim se socijativna konstrukcija razlikuje od obične množinske konstrukcije sa svezom *i*."⁵⁴ Pogledajmo na sljedećim primjerima:

---

⁵⁰ M. Omerović, *Instrumental s prijedlozima...*, str. 72-73.

⁵¹ M. Ivić, *Značenja...*, str. 164.

⁵² Ibid.

⁵³ M. Ivić, *Značenja...*, str. 164.

⁵⁴ Ibid.

- Şaşırمام gereken konulardan biri, *İffet Hanımla İncila*'nın bize hiç gelmemelerydi. (Selim İleri, Gelinlik kız) / Vjerovatno me je čudilo što gospođa Ifeta i abla Indžila nikada nisu dolazile kod nas. (Djevojka za udaju, str. 82.)

U ovom primjeru fokus ćemo staviti na predikatski dio rečenice koji se sastoji od konstrukcije izražene prvom genitivnom vezom. Prvi član čine dva koordinirana determinatora povezana veznikom *ile* a drugi član je glagolska imenica na *-mA* u svom negativnom obliku, sa prisvojnim sufiksom za treće lice množine. Radi preglednijeg uvida, ovu konstrukciju ćemo staviti izvan rečeničnog konteksta :

- İffet Hanımla İncila'nın bize hiç gelmemeleri (to što gospođa Ifeta i Indžila nama nikad ne dolaze)

Promatrajući prethodnu sintagmu vidimo da glagolska radnja (gelmemek) pripada njenim vršiocima svakom ponaosob, ne implicirajući na to da je vršena u isto vrijeme. O tome da li je prisutna istovjetnost radnje možemo zaključiti na osnovu konteksta. Riječ je o “zbiru pojedinačnih istovjetnih po značenju radnji koje ostvaruju data lica”⁵⁵:

- İffet Hanım'ın bize hiç gelmemesi (to što nam gospođa Ifeta nikada ne dolazi)
- İncila'nın bize hiç gelmemesi (to što nam Indžila nikada ne dolazi)
- İffet Hanımla İncila'nın bize hiç gelmemeleri (to što gospođa Ifeta i Indžila nama nikad ne dolaze)

Kada na prvi pogled ovu sintagmu bez konteksta usporedimo sa socijativnom konstrukcijom koja bi glasila:

- İffet Hanım'ın İncila'yla bize hiç gelmemesi (to što nam gospođa Ifeta nikada ne dolazi sa Indžilom);

ili

- Incila'nın İffet Hanımla bize hiç gelmemesi (to što nam Indžila nikada ne dolazi sa gospođom Ifetom);

---

⁵⁵ M. Ivić, Značenja..., str. 165.

možemo zaključiti da se u socijativnim konstrukcijama sa instrumentalom glagolska radnja odvija istovremeno od strane oba lica tj. “sva pojedinačna vršenja iste akcije od strane datih partnera međusobno su tako povezana da se koncipiraju kao jedna, jedinstvena radnja.”⁵⁶ Međutim, iako na prvi pogled sintagma *İffet Hanımla İncila'nın bize hiç gelmemeleri* implicira na nepostojanje istovremenog vršenja radnje, istovremenost u ovom slučaju nije upotpunosti isključena. Da li se ova radnja od strane oba subjekta odvija istovremeno tj. kao jedinstvena radnja ili je riječ o zbiru pojedinačnih radnji, to možemo zaključiti na osnovu drugih jezičkih i vanjezičkih elemenata u rečenici, tekstu ili govoru, drugim riječima, iz konteksta. Psihološki momenat tj. da li su subjekti svjesni da zajednički vrše određenu radnju i da li ih govorno lice kao takve objavljuje, ključan je element da se sintagma ili rečenica shvati kao socijativna ili množinska konstrukcija.⁵⁷

Instrumental društva u turskom jeziku najčešće dolazi uz glagole reciprocitativnog lika. Reciprocitativ je glagolski lik kojim se označava da dva ili više subjekta zajedno i uzajamno, a često i istodobno vrše jednu te istu radnju⁵⁸ a prijevodni ekvivalenti glagola u ovom liku u bosanskom jeziku su najčešće uzajamno-povratni glagoli ili glagoli prevedeni opisno uz prilog *zajedno* ili *skupa*: *tanişmak* (upoznati se, poznavati se), *fısıldaşmak* (saşaptavati se), *kucaklaşmak* (grliti se), *buluşmak* (naći se), *karşılaşmak* (sresti se, sastati se, sukobiti se, nadmetati se), *dövüşmek* (tući se), *yazışmak* (dopisivati se), *görüşmek* (vidjeti se, sresti se, razgovarati), *bakışmak* (zgledati se), *dertleşmek* (jadati se), *barışmak* (pomiriti se), *anlaşmak* (dogovoriti se), *ağlaşmak* (plakati zajedno, skupa), *bekleşmek* (čekati zajedno, skupa), itd.. Glagoli u reciprocitativu postaju neprelazni (subjekatska sintagma je množinska konstrukcija ili imenska riječ u pluralu) ili imaju dopunu u instrumenatalu.

- *Nur'la annem pek sevişirlerdi.* (Pınar Kur, Herkes bana düşman, str. 69.) / *Moja majka i Nur su se jako voljele.* (Svi su protiv mene, str. 113.)
- *Tam Necmi ile görüşüyorum,* tamam mı, orta yerinde kesip *onunla konuşacak* değilim ya. (Pınar Kur, Herkes bana düşman, str. 64.) / *Upravo sam bio razgovarao sa Nedžmijem.* Pa ne mogu ja taj razgovor prekinuti da bih *s njom* govorio. (Svi su protiv mene, str. 109.)

---

⁵⁶ M. Ivić, Značenja..., str.165

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ E. Čaušević, Gramatika..., str. 222.

Postoje i slučajevi kada glagoli u reciprocitativnom liku označavaju istovremenost radnje na istom mjestu ali ne i uzajamnost među subjektima iste. Najčešće su to glagoli kretanja a reciprocitativom se označava da više osoba napušta neki prostor ili se okuplja u njemu. To su glagoli: *kaçışmak* (razbježati se), *uçuşmak* (razletjeti se), *koşuşmak* (razbježati se, rastračati se, trčkarati), *üşüşmek* (sjatiti se, okupiti se oko nekog ili nečeg),⁵⁹ itd.. Subjekti ovih glagola su izraženi množinskim konstrukcijama (sa veznikom *i*) ili imenskom riječju u pluralu, ili se pak mogu zaključiti na osnovu ličnog nastavka za množinu u predikatskom dijelu. Međutim, uz ovakve slučajeve ne dolaze socijativne konstrukcije sa instrumentalom:

- Yeşil çimenlerin üstünde çocuklar koşuşuyordu. (Na zelenim travnjacima djeca su trčkarala.)⁶⁰

Pored glagola u reciprocitativnom liku, dopunu u instrumentalu imaju i glagoli u aktivnom ili nekom drugom glagolskom liku kojima se uspostavlja odnos društva (npr. *çıkılmak* - izaći, *gitmek*- -ići, *yürümek* -hodati, *yaşamak* - živjeti, *oturmak* - sjesti,sjediti, živjeti, *geçinmek* – živjeti u slozi, slagati se, *nişanlanmak* – vjeriti se, *evlenmek*⁶¹ – vjenčati se, *dans etmek* – plesati, itd.). Tu spadaju i složeni glagoli čija prva sastavnica je imenica koja u svom značenju nosi predznak socijativnosti (npr. *rekabet etmek* – nadmetati se, takmičiti se, *kavga etmek* – svađati se, prepirati se, boriti se, *mücadele etmek* – boriti se, *savaş etmek/ savaş yapmak* – voditi rat, ratovati , *arkadaş olmak* – družiti se , *arkadaşlık kurmak* – sprijateljiti se, uspostaviti prijateljstvo , *birlik olmak* – udružiti se, *iş birliği etmek / yapmak* – sarađivati, *ittifak etmek / oluşturmak* – sklopiti savez, ući u savez ili koaliciju, itd.). Ivić navodi da se odnos društva javlja u dva slučaja tj. dva tipa glagola koje ona naziva socijativnim i fakultativno-socijativnim glagolima (v. Ivić 1954 : 165-171). Socijativni glagoli su oni koji “se moraju raditi u množini tj. udvoje”⁶² noseći momenat uzajamnosti kao jednu od svojih glavnih karakteristika. Fakultativno-socijativni su oni koji “se

---

⁵⁹ E. Čaušević, Gramatika..., str. 223

⁶⁰ Primjer je preuzet iz: E. Čaušević, Gramatika..., str.223.

⁶¹ Glagol *evlenmek* nema aktivni nego samo refleksivni lik. (v. E. Čaušević, Gramatika..., str. 218.)

⁶² M. Ivić, Značenja..., str.166

moгу izvoditi u društву ali i ne moraju.”⁶³ Stoga, možemo reći da glagoli u reciprocitativnom liku, kao i glagoli nekog drugog glagolskog lika koji zahtijevaju dopunu u instrumentalu (npr. *evlenmek* i *nişanlanmak*) te složeni glagoli sa imenicom socijativnog značenja spadaju u socijativne glagole dok svi ostali kojima se može a i ne mora uspostaviti odnos društva jesu fakultativno-socijativni. Pogledajmo primjere za socijativne i fakultativno-socijativne glagole:

a) socijativni:

- Venedikliiler Osmanlılar’a karşı müttefik arayışlarını doğuya kaydırıp *Akkoyunlar’la ittifak oluşturdular*. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 24.) / U potrazi za saveznicima protiv Osmanske države Venecija se otisnula na istok i *napravila ugovor sa državom Akkojunlu*. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 28.)
- Altı ile on altı yaşlarım arasında *ağabeyimle sürekli kavga ettik...* (O. Pamuk, İstanbul, str. 273.) / Između moje šeste i šesnaeste godine *brat i ja* neprestano smo *se svađali...* (İstanbul na fotografijama, str. 440.)
- *Dedemle nişanlanıp evlenmeden önce buluşup sokağa çıkmak gibi 1910’ların İstanbul’unda çok cesur bir şeyi yapmış, onunla birlikte bir lokantıya gitmişti.* (O. Pamuk, str. 113.) / U Istanbulu, onom iz dvadesetih godina prošloga stoljeća, učinila je nešto vrlo odvažno : prije no što se zaručila s mojim djedom i udala za njega, našla se s njim vani, sama samcata, i otišla u restoran. (İstanbul na fotografijama, str. 224.)

b) fakultativno-socijativni :

- Salacak Cinayeti’nden sonra bir daha *annem ve ağabeyimle* Boğaz’da sandal gezisine çıkmadık. (O. Pamuk , İstanbul, str. 51.) / Poslije zločina na Saladžaku nikada više nisam *s majkom i bratom* otišao voziti se čamcem po Bosforu. (İstanbul na fotografijama, str.118.)
- *... onunla birlikte bir lokantıya gitmişti.* (O. Pamuk, İstanbul, str. 113.) / i [*s njim zajedno*] *otišla* u restoran. (İstanbul na fotografijama, str. 224.)
- “ Flaubert de bütün hayatı boyunca *annesiyile* bir evde *oturmuş!*” (O. Pamuk - İstanbul, str. 338.) / “I Flaubert je cijeli život proveo *s majkom!*” (İstanbul, str. 517.)
- ... ve on altı yaşımdan sonra, yaz akşamları *kızlarla dans ederdim*. (O. Pamuk, İstanbul, str. 302.) / ... a nakon šesnaeste navečer i *plesao s djevojkama*. (İstanbul na fotografijama, str. 478.)

---

⁶³ M. Ivić, Značenja..., str.166

- İhtiyarlar da orada *kendi yaşlılarıyla geçinip gidiyorlar* rahatça... (Pınar Kur, Bir Deli Ağaç – Herkes bana düşman, str. 65.) / Stare osobe tu ugodno žive *družeci se sa svojim vršnjacima*. (Svi su protiv mene, str. 110.)

Ivić navodi da kod odnosa društva “ne mora uvijek subjekat biti vezan vršenjem date akcije za drugog partnera. Mogu napr. i dva objekta biti povezana socijativnom radnjom u tom smislu da radnja koja se nad jednim licem vrši zahtjeva po svojoj prirodi dva partnera koji će činom vršenja stupiti u kontakt.”⁶⁴ U turskom jeziku najčešći primjer ovakve situacije jeste faktitivno-kauzativni lik nekih recipročnih glagola poput *taniştirmek* – upoznati nekoga s nekim, *bariştirmek* – pomiriti nekoga s nekim, *karşılaştirmek* – usporediti nekoga (nešto) s nekim (nečim), *kariştirmek* – izmješati nešto s nečim, ili refleksivnih glagola poput *evlendirmek* – vjenčati nekoga s nekim, biti posrednikom da se dvoje ljudi vjenčaju. Usporedimo primjere:

Sen babamla tanışacaksın. (Upoznat ćeš se sa mojim ocem.)

Ben seni babamla tanıştıracam. (Upoznat ću te sa svojim ocem.)

Predikat u prvoj rečenici izražen je recipročnim glagolom koji ima dopunu u instrumentalu. Imenica u instrumentalu vrši funkciju adverbijala društva za glagolsku radnju u predikatskom dijelu. U drugoj rečenici predikat je izražen faktitivno-kauzativnim likom recipročnog glagola i kao takav on je direktno prijelazan (otvara mjesto direktnom objektu u akuzativu). Imenica u instrumentalu u drugoj rečenici vrši funkciju indirektnog objekta. Oba glagola uspostavljaju partnerski odnos između, u prvom slučaju “agensa” i “koagensa”⁶⁵ a u drugom slučaju “objekta i koobjekta”⁶⁶. Drugim riječima, iako se pojmovi *sen* i *babam* u oba slučaja stavljaju u odnos društva, različita valencija ova dva glagola određuje funkciju imenice u instrumentalu u rečenici: u prvoj je funkcija adverbijala društva kao obvezatne dopune a u drugoj indirektnog objekta.

⁶⁴ M. Ivić, Značenja..., str. 168.

⁶⁵ P.Piper i dr., “Sintaksa...”, str. 267.

⁶⁶ Ibid.

3.1.3. Instrumental vremena

Jedno od perifernih značenja instrumentalala jeste vremensko. Vremenskim instrumentalom u turskom jeziku označava se, prije svega, istodobnost⁶⁷ tj. vrijeme “koje teče naporedo s vršenjem glagolske radnje”⁶⁸. U tom pogledu ovo značenje možemo staviti u kontekst sa shemom *paralelizma* koju Belaj i Tanacković Faletar zastupaju u svom kognitivnom pristupu izučavanja padežnog sistema (v. Belaj – Tanacković Faletar, 2014: 461 -464).

Vremensko značenje ovog padeža sa momentom istodobnosti se prevashodno izražava leksičkim načinom i to leksemama (priložnim izrazima) sa oblikom starog instrumentalala na *-in* i *-leyin* čiji prijevodni ekvivalenti u bosanskom jeziku odgovaraju priložima ili prijedložno padežnim konstrukcijama sa priložnim značenjem (*sabahleyin* – ujutro, izjutra, *akşamleyin* – navečer, uvečer, *geceleyin* – noću, u ponoć, *akşamın* – noću, *öğleyin* – u podne, oko podne, s podneva, *kışın* – zimi, tokom zime, u zimskom periodu, *yazın* – ljeti, tokom ljeta, u ljetnim mjesecima, *güzün* – u jesen, tokom jeseni):

- Ondan sonraki yapaçağım şeyi, geceleri sabaha karşı dörtte uyuyup, *öğleyin* on ikide uyanmayı yavaş yavaş alışkanlık ediniyordum. (O. Pamuk, İstanbul, str. 331.) / Polako mi je prelazilo u naviku nešto što će potrajati punih dvadeset godina: na počinak odlaziti u četiri ujutro, a ustajati u podne. (İstanbul na fotografijama, str. 510.)
- Nihayet dördüncü günü *sabahleyin* gelip annemle konuştum. (H.C.Y.)⁶⁹ / Naposljetku došao je četvrtog dana *ujutro* i razgovarao s mojom majkom.

Pored leksičkih jedinica sa oblikom starog instrumentalala, vremenska istodobnost se izražava postpozicijom *ile* a zajedno sa priložnim izrazom *birlikte* ili *beraber* (skupa) obilježje

---

⁶⁷ Ivić u svojoj knjizi navodi dva tipa vremenskog instrumentalala: instrumental vremenske mjere trajanja glagolske radnje (mjesecima, godinama, danima, i sl.) i instrumental vremena koje teče naporedo sa trajanjem glagolske radnje. (v.v. M. Ivić, *Značenja...*, str.126-133) Analizirajući korpus došli smo do zaključka da instrumental vremenske mjere ne postoji u turskom jeziku. Trajanje glagolske radnje u prethodno navedenim primjerima se može izraziti relativom-ekvativom (aylarca, yıllarca, günlerce).

⁶⁸ M. Ivić, *Značenja...*, str. 127.

⁶⁹ Primjer je preuzet sa: <https://sozluk.gov.tr/> (posjećeno: 18.08.2022.)

istodobnosti dolazi do izražaja čime se ističe “paralelizam koji postoji između datog vremenskog pojma i trenutka vršenja glagolske radnje”⁷⁰:

- Bizanslılar ise *Fetih ile birlikte* yok olmuşlardı. (O.Pamuk – İstanbul, str. 162.) / Bizantinci su pak nestali *zauzećem Istanbula*. (İstanbul na fotografijama, str. 293.)
- *I. Bayezid'in tahta geçişi* (1389) ile Osmanlı Devleti onun liderliğinde yeni bir siyasetin takipçisi oldu. (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str.17.) / *Dolaskom na prijestolje Bajezida I* (1389) Osmanska država počela je slijediti novu politiku. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 19.)
- *II. Mehmed'in saltanatu ile* Yıldırım Bayezid zamanındaki fetih ve merkezizetçi siyaset artık yeniden canalanıyor... (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str. 22.) / *Sa vladavinom Mehmeda II* ponovo je oživjela osvajačka i centralistička politika... (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 26.)
- *Suriye ve Mısır seferleriyle* Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemine kadar sürecekt olan Arap dünyası hakimiyeti başlamış oluyordu. (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str.31.) / *Osvajanjem Sirije i Egipta* počela je vladavina osmanske države nad arapskim svijetom i ona će potrajati sve do raspada Carevine. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 36.)

Pored besprijedložnog instrumentala ili socijativne konstrukcije sa prijedlogom *s* /sa ovakve konstukcije se mogu prevoditi i prijedložno-padežnom sintagmom *u* + imenica u lokativu, a njihov značenjski ekvivalent odgovara priložnom izrazu *tokom*:

- *I. Murad'in faaliyetleriyle* Osmanlılar Konya'ya kadar ilerlemişler,... (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str. 11.) / *U doba ovog vladara* Osmanlije su došli sve do Konje,... (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 13.)
- Karman bakıyeleri 1474'te Toros'lara yapılan bir *sefer ile* temizlendi. (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str. 26.) / Ostaci Karamanida poraženi su *u pohodu* na Toros 1474. godine. (Historija Osmanske države i civilizacije, str.30.)
- Öte yandan Mora, *1458 ve 1460 seferleriyle* ele geçirildi. (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str.24.) / *S druge strane, u borbama od 1458. do 1460. godine* potpuno je prisajedinjen Peloponez. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 28.)

Instrumentalom u turskom jeziku se izražava radnja ili pojam koji se desio anteriorno u odnosu na radnju u predikatnom dijelu. Imenica u instrumentalu koja predstavlja upravni član

---

⁷⁰ M. Ivić, *Značenja...*, str. 132.

vremenske adverbijalne sintagme za radnju u predikatskoj sintagmi, označava pojam ili akciju koji su se desili prije glavne radnje. Prijevodni ekvivalent ovakvih konstrukcija je najčešće prijedložno-padežna konstrukcija *nakon* + imenica u genitivu:

- Nitekim, *Çelebi Mehmed'in vefatı ile* (1421) II. Murad, amcası Mustafa'nın isyanı ile karşılaşmış. (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str. 20.) / *Nakon smrti Mehmeda Čelebija* (1421) Murad II se suočio sa bunom svoga amidže Mustafe. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 23.)
- ... Anadolu'nun daha 1071 yılındaki *Malazgirt Savaşı* 'yla Türkler'in açılışını takip eden sekiz on yıl içinde ülkenin her tarafı Oğuz kümeleri ile dolmuştu. (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str. 441.) / U nekih osam do deset godina *nakon bitke kod Malazgirta* 1071. godine, kada su Turci otvoreni vrata Anadolije, čitava teritorija bila je ispunjena skupinama Oguza,... (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 597.)

Pored toga, značenje anteriornosti bi se moglo izraziti i zavisnom surečenicom sa veznicima *kad*, *čim*, *pošto*, itd:

- Osmanlıların Macar siyaseti 1540'da *Zapolya'nın ölümü ile* değiştirdi. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 36.) / Osmanska politika prema Ugarima promijenila se 1540. godine *kad* je umro Zapolja. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 43.)

Instrumental vremena sa glagolskom imenicom na –mA

Instrumental sa glagolskom imenicom na –mA i prisvojnim sufiksom (najčešće za treće lice) obrazuje adverbijalnu konstrukciju vremena.⁷¹ Konstrukcijom –mAsIyLA izražava se anteriornost⁷² a njeni semantički ekvivalenti su:

a) imenica u instrumentalu:

---

⁷¹ Čaušević u svojoj *Gramatici* navodi samo vremensko značenje za ovu konstrukciju ali u svojoj kasnijoj knjizi *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika* vremenskom značenju pridaje i značenje uzroka radnje temeljne rečenice : *Njegovim dolaskom k nama sve se promijenilo.* = a) Sve se promijenilo *nakon što je, otkako je, kad je došao* k nama; b) Sve se promijenilo *zbog toga što je došao k nama.* (v. E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 98.). Stoga možemo zaključiti da je nijansa između uzročnog i vremenskog značenja u ovakvim sintagmama skoro pa i neprimjetna. Semantičke fluidnosti uzroka i vremena sa glagolskim imenicama u instrumentalu dotakla se i Milka Ivić (v. Ivić, 1954: 84).

⁷² E. Čaušević, *Gramatika...*, str. 340.

- ...salonların...kullanılması, yalnız İstanbul'a değil bütün Türkiye'ye yayıldı ve *televizyonların evlere girmesiyle* 1970'lerin sonunda unutulmaya başlandı. (O. Pamuk, İstanbul, str. 16.) / ...običaj da se dnevni boravak koristi..., raširio se ne samo u Istanbulu nego i po cijeloj Turskoj, da bi *ulaskom televizije u kuće* krajem sedamdesetih godina počeo padati u zaborav. (Istanbul na fotografijama, str. 62.)

b) zavisna vremenska surečenica sa veznicima *čim, u trenu kad(a)*, s momentom neposrednosti između glagolske radnje koja je sadržana u glagolskoj imenici i glavne radnje:

- *Hakemin maçı başlatmasıyla* seyirciler ayağa kalktılar. / *Čim je sudac otpočeo utakmicu*, gledatelji su ustali na noge.⁷³

c) zavisna vremenska surečenica sa veznicima *kad(a), nakon što*, i sl.:

- Bakırköy'ün arkalarındaki kırıç dağların, tepelerin sahibiyken, birden *şehrin genişlemesiyle* inanılmayacak kadar zenginleşen iki kardeşten küçüğü, 1960'ların başında tabancasını çekip ağabeyini belki de bu amaçla vurdu. (O.Pamuk, İstanbul, str. 184.) / Možda je početkom šezdesetih godina mlađi od dvojice braće koji su bili vlasnici neplodnih brda iza Bakirkvoja, i koji su preko noći stekli basnoslovno bogatstvo *kada se grad počeo širiti*, upravo zbog novca potegao pištolj i ubio starijega. (Istanbul na fotografijama, str. 320.)
- ...ikinci yoğun göç dalgası ise, XIII. yüzyılın ilk yarısında, 1200 yılında itibaren, Moğol saldırılarının önünden kaçan *Türkmen kümelerinin, Türkistan, Horosan ve Azerbaycan'dan kalkarak Anadolu'ya gelmeleriyle* başlamıştı. (E. İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str. 441-442.) / Drugi masovni migracioni talas počeo je u prvoj polovici XIII stoljeća, *kada su se pred najezdom Mongola Turkmenska plemena povlačila iz Turkistana, Horosana i Azerbejdžana i dolazila u Anadoliju*. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 598.)

Konstrukcijom *–mAsIylA birlikte/beraber* izražava se vremenska simultanost koja je pojačana prilogom *skupa*. Njom se naglašava trenutačno smjenjivanje radnje izrečene imenskom skupinom na *–mAsIylA birlikte (beraber)* i radnje izrečene finitnim predikatom. Prijevodni

---

⁷³ Primjer je preuzet iz: E. Čaušević, *Gramatika...*, str. 340.

ekvivalent je zavisna vremenska surečenica s veznikom *çim*, i vezničkim sintagmama *u trenutku kad*, *istog trena kad*⁷⁴ te priložna sintagma *istodobno/usporedno s(a)*⁷⁵:

- Tıpkı bir zamanlar mutluluk, neşe ve hırsan oluşan bir *duygunun ruhumda kıpırdamaya başlamasıyla birlikte* karşı koyulmaz bir resim yapma isteğinin içimde yükselmesi gibi bir şeydi bu,... (O.P, İstanbul, str. 334.) / To je nalikovalo želji za slikanjem, koja je postajala neizdrživom [u trenutku] *kad bi*, nekoć, najednom *zatreperila u meni kao osjećaj* satkan od sreće, radosti i strasti,... (Istanbul na fotografijama, str. 513.)
- *Gözlerinin karanlığa alışmasıyla birlikte* kendine seslenenin Fatma olduğunu anladı. / *U trenu kad su mu se oči privikle na* tamu shvatio je da je Fatma ta koja ga je zovnula.⁷⁶

Instrumental sa imenicama vakit i zaman

Imenicom *vakit* koja uz sebe veže prisvojni sufiks za treće lice jednine u anaforičkoj funkciji i instrumental izražava se prilog za prošlo vrijeme a prevodi se izrazima *nekad*, *svojedobno*, *u prošlosti*:

- *Vaktiyle* bize anlattığı masallar zamane çocuklarını ilgilendirir mi, sorarım sana. (P.Kur – Bir Deli Ağaç, Herkes bana düşman, str. 60.) / Reci, molim te, zar današnjü djecu mogu zanimati bajke koje je nama *nekada* pričala. (Svi su protiv mene, str. 106.)
- Hoş, valde bildiği kadarıyla öğretmişti *vaktiyle* ama kimin aklında kalır? (P. Kur – Bir Deli Ağaç, Herkes bana düşman, str. 62.) / Istina, majka me je *svojevremeno* naučila koliko je ona znala, ali ko će to popamtiti. (Svi su protiv mene, str. 107.)

Također, izraz *vaktiyle* može se koristiti kao adverbijalna dopuna za glagolsku radnju koja se desila, dešava se ili će se desiti baš onda kad je to bilo/jeste/će biti potrebno, pogodno ili očekivano. U turskom se ovo značenje može još izraziti i sa pridjevskim izrazom *vakitli*, te priloškim konstrukcijama *vaktinde*, *zamanında*, *zamanı/vakti geldiğinde*. Prijevodna inačica su priložni izrazi *na vrijeme*, *blagovremeno*:

---

⁷⁴ E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 98.

⁷⁵ E. Čaušević, *Gramatika...*, str. 340.

⁷⁶ Primjer je preuzet od E. Čaušević, *Gramatika...*, str. 340.

- Tamamen gafil avlanan Babiali, bu uzak topraklarda *vaktiyle* gereken tedbirleri almadığı gibi... (E.İhsanoğlu, ODvMT, I cilt, str. 122.) / Ne samo da u toj dalekoj pokrajini [Porta koja je iznenada napadala] nije *na vrijeme* preduzela odgovarajuće mjere... (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 143.)

Imenica *zaman* u spoju sa instrumentalom označava postepenost vremenske prolaznosti. Radnja čiju adverbijalnu funkciju vrši prilog *zamanla* se desila nakon određenog vremenskog perioda s naglaskom na postepenu prolaznost vremena. Prijevodni ekvivalent za ovaj priložni izraz može biti imenica vrijeme u instrumentalu, prijedložno-priložni izraz *s vremenom* ili prilog *kasnije*:

- Onun da *zamanla* aklı başına gelecekti elbet... (P. Kur – Bir Deli Ağaç, Herkes bana düşman, str. 69.) / *Vremenom* bi se i ona opametila. (Svi su protiv mene, str. 113.)
- Gerçi *zamanla* alıştı ama başta çok sarsıldı çok... (P. Kur – Bir Deli Ağaç, Herkes bana düşman, str. 69.) / *Kasnije* se pomirila ali je u prvo vrijeme bila veoma potresena. (Svi su protiv mene, str. 113.)

Semantički ekvivalent u turskom jeziku za ovaj priložni izraz je popriloženi oblik gerunda na –*arak* glagola *gitmek* (giderek – postepeno, malo po malo), kao i konstrukcija sa kvazigerundom na –*dlkçA* kojim se uspoređuju dvije radnje po učestalosti i kriteriju vremena⁷⁷ - *zaman geçtikçe* (kako je vrijeme prolazilo / kako vrijeme prolazi / kako vrijeme bude prolazilo ...tako...). Shodno tome, prethodne rečenice bismo mogli izraziti i sa adverbijalnom sintagmom izraženom kvazigerundom: Onun da *zaman geçtikçe* aklı başına gelecekti elbet. (*Kako je vrijeme prolazilo tako* bi se i ona opametila); ili Gerçi *zaman geçtikçe* alıştı ama başta çok sarsıldı çok. (*Kako je vrijeme prolazilo tako* se pomirila ali je u prvo vrijeme bila veoma potresena.).

U analiziranom korpusu nismo naišli na upotrebu imenice *zaman* sa prisvojnim sufiksom za treće lice u anaforičkoj funkciji sa instrumentalom.

---

⁷⁷ E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 318.

3.1.4. Instrumental načina i popratne okolnosti

Nijanse načinskog značenja instrumentala mogu se uočiti u primjerima gdje imenica u instrumentalu opisuje “okolnost koja utječe na kvalitet radnje ili stanja”⁷⁸ glagolskog oblika za kojeg se ovaj adverb veže. Pored toga, u nekim slučajevima određena okolnost ili pojava biva “omogućivačem” da se neka radnja sprovede. U tom pogledu možemo da vidimo vezu između osnovnog značenja sredstva i perifernog značenja načina ovog padeža. Pogledajmo primjer:

- Lütfi paša'nın *gaza yoluyla* dini yaymak, müdafaa ve muhafaza etmek şartlarını yerine getirdiği için Kanuni'yi asrın imamı olarak tarif etmesi manidardır. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str.32.) / Poznato je da Lutfi paša naziva sultana Sulejmana imamom svoga doba zbog toga što je *putem gaze* vjeru širio, štitio i čuvao.

Radi lakše analize uzročnu adverbijalnu sintagmu preoblikovat ćemo u osnovnu rečenicu koja glasi: *Kanuni gaza yoluyla dini yaymak, müdafaa ve muhafaza etmek şartlarını yerine getirdi*. Subjekt rečenice je *Kanuni* a predikat *yerine getirdi*. Objekat rečenice čini sintagma u formi druge genitivne veze čiji je upravni član pluralna imenica sa prisvojnim sufiksom za treće lice – *şartlarını* – a njen determinator je sintagma sačinjena od koordiniranih elemenata u formi glagolske imenice na –mAk (*dini yaymak, müdafaa ve muhafaza etmek*). Sintagma *gaza yoluyla* stoji u drugoj genitivnoj vezi vršeći funkciju adverba načina za glagolsku radnju sadržanu u sintagmi *dini yaymak, müdafaa ve muhafaza etmek şartlarını*. Pitanje čime se vjera širila, štitila i čuvala tj. kojim sredstvom odnosno šta je omogućilo isto ili, drugim riječima, kako, na koji način se vjera širila, štitila i čuvala, sve to nas dovodi do odgovora koji stoji u postojanju jednog idejnog pojma koji se zove *gaza* (sveti rat). U tom pogledu možemo vidjeti međusobnu povezanost sredstva kao osnovnog i načina kao perifernog značenja koje proizilazi iz glavnog.

Ako usporedimo načinsko i popratnookolnosno značenje instrumentala u turskom i bosanskom jeziku onda možemo reći da je njegova pojava u turskom jeziku identična sa bosanskim jezikom samo u načinskim konstrukcijama sa besprijedložnim instrumentalom, sa

---

⁷⁸ Jahić i dr., *Gramatika...*, str. 389.

prijedložno-padežnom formom sa + pojam u instrumentalu, kao i u konstrukcijama uz prijedlog *pod* u spoju sa samo određenim leksemama (pod imenom, pod izlikom)⁷⁹ :

- Cahit ağbi *gür sesiyle* "Etme beyhude figan vazgeç gönül" şarkısını okuyordu. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 323.) / ... a abi Džahid je *krupnim glasom* pjevao pjesmu" Ne tuguj zalud, zaboravi je srce". (Djevojka za udaju, str. 84.)
- Cahit ağbi *saygıyla* annemin elini sıktı. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 322.) / Abi Džahid je *s poštovanjem* stisnuo ruku mojoj majci. (Djevojka za udaju, str 83.)
- Şüphesiz bunda tebaası arasına *Kanunî lakabıyla* şöhet kazanan I. Süleyman dönemindeki (1520-1566) yoğun siyasî ve askerî faaliyetlerin büyük tesiri olmuştu. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 33.) / Svakako je u ovome velikog utjecaja imalo političko i vojno djelovanje u doba sultana Sulejmana (1520-1566) koji je među svojim podanicima stekao slavu *pod imenom Zakonodavac (Kanuni)*. (Historija Osmanske države i civilizacije, str.39.)

Značenjsko obilježje načina i popratne okolnosti ovog padeža proističe iz njegove "pseudosocijativne" kategorije koju autorica Ivić navodi kao jednu od podkategorija socijativnog instrumentala (v. Ivić, 1954: 195-210).⁸⁰ Prema Ivić, "Pseudosocijativnim tipovima otkriva se pojam koji je vezan mesno i vremenski za drugi dati pojam tako da u datoj prilici istupa naporedo s njim, u zajednici s njim."⁸¹ U ovu kategoriju spadaju tzv. "pratilački" instrumental i instrumental "karakteristične pojedinosti".

Pratilačkim instrumentalom se obilježava pojam koji se posmatra kao "izvesna pojava za ostvarenje glagolske radnje kao nešto što se na ovo ostvarenje nadovezuje"⁸² (npr. Otišao je s obećanjem.), zatim konkretne i apstraktne imenice "čija priroda u datoj situaciji izaziva predstavu o načinskom pratilačkom momentu date glagolske radnje"⁸³, te u tom pogledu, najčešće se realizira apstraktnom imenicom koja nosi značenje raspoloženja (v. Ivić 1954: 197-198). Naprimjer:

---

⁷⁹ Pored prijedloga *s/sa* instrumental u bosanskom jeziku dolazi i uz prijedloge *pred(a), za, nad(a), pod(a), i među* a načinske i popratnookolnosne konstrukcije sa ovim padežom realiziraju se uz prijedloge *s/sa* (npr. sa čežnjom), *za* (npr. korak za korakom) i *pod* (npr. pod okolnostima, pod imenom).

⁸⁰ Mirela Omerović se u poglavlju o načinskim i popratnookolnosnim konstrukcijama instrumentala sa socijativnim prijedlogom također referira na pseudosocijativnu kategoriju koju je Milka Ivić iznijela u svojoj knjizi. (v. Omerović, 2018: 99-104, 108-112)

⁸¹ M. Ivić, *Značenja...*, str.195.

⁸² Ibid., str. 196.

⁸³ Ibid., str. 197.

- Kapıdan *kedi adımlarıyla* çıkıyoruz. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 315.) / *Laganim smo koracima izlazili iz kuće.* (Djevojka za udaju, str. 77.)
- *Alının teriyle kazanıyor parayı.* (P. Kur, Bir Deli Ağaç – Herkes bana düşman, str. 64.) / *Vlastitim radom zarađuje novac.* (Svi su protiv mene, str. 109.)
- *Alçak sesle bana dönüp yine posbıyıkları arasından; “Sen de anladın ya. Okuyamadı, uydurdu” dedi.* (H. Taner, Yalıda Sabah – Karşılıklı, str. 62.) / *Okrenuo se prema meni i tiho mi kazao opet kroz guste brkove: “I sam si vidio, nije mogao pročitati pa je ovo izmislio.”* (Uzajamno, str. 67-68.)
- *Ayrılırken annem, İncila ablayı sevecenlikle kucaklıyor.* (S. İleri, Gelinlik kız, str. 322.) / *Kad smo polazili, majka je toplo zagrlila Indžilu.* (Djevojka za udaju, str. 84.)
- ...ve sokağa çıkınca da, “sokak!” diye mırıldanırdım *hayranlıkla.* (O.Pamuk, İstanbul, str. 34.) / *Izaşavši, ushićeno bih prošaptao:”Ulica!”* (İstanbul na fotografijama, str. 82.)
- Halktan tepki görmesi beklenen fes, *hızla* yayılır. / Fes, od kojeg se očekivalo da će izazvati reakciju kod naroda, *brzo* se proširio. (Turkološka čitanka, *Tekstilimizin ilk mektebi: Feshane,* str. 58.)
- “Biraz sokağa çık, bir başka yere git, seyahat et,” derdi hep annem *kederle.* (O. Pamuk, İstanbul, str. 12.) / “Izađi malo na ulicu, pođi nekamo, otputuj, *tužno* bi mi govorila majka. (İstanbul na fotografijama, str. 59.)
- ...zaten gönlüm yoktu ki kitapta kâğıtta. Liseyi bile *çift dikiş zorla.* (P. Kur, Bir Deli Ağaç – Herkes bana düşman, str. 62.) / ...svakako nisam volio knjigu. I srednju sam školu *jedva* završio. (Svi su protiv mene, str. 107.)

Kategorija “*karakteristične pojedinosti*” podrazumijeva instrumental u spoju sa pojmom koji označava “organ datog lica koji se u trenutku vršenja glagolske radnje nalazi u određenom stanju, koji nosi određenu osobinu”⁸⁴ ili bilo kakav “drugi pojam koji nije organ u bukvalnom smislu te reči, ali koji pripada datome licu, koje dato lice uz sebe ima”⁸⁵ opisujući okolnosti radnje i davajući detaljniji opis datog lica:⁸⁶

⁸⁴ M. Ivić, *Značenja...*, str. 200-201.

⁸⁵ Ibid., 203

⁸⁶ Ivić stavlja distinkciju između privremene i stalne karakteristične pojedinosti, stavljajući naglasak na to da privremena kategorija vrši prilošku funkciju načina i okolnosti, a stalna pridjevsku funkciju (v. Ivić, 1954: 202-203). Npr: 1. On je došao s dugom bradom. – privremena odredba, u značenju on je sad, u ovom trenutku s dugom bradom; 2. Čovjek, koji je s dugom bradom, dolazi. – stalna odredba, njegova brada je uvijek duga, to je njegova osobina (primjeri su preuzeti od autorice Ivić). U turskom jeziku ne postoji dilema između značenjske distinkcije u ovakvim slučajevima jer je ona izražena na morfološko-sintaksičkom nivou.

- Vortik Efendi *yakasında iğne yastığı, kolunda kollukları ile* geldi. (H. Taner, Yalıda Sabah – Karşılıklı, str. 62.) / Došao je gospodin Vortik *s jastučićem za igle pričvršćenim za kragnu i sa činovničkim navlakama za rukave do lakata.* (Uzajamno, str. 67.)
- “Biz dađlıyız, sizin boş çıkmadıđınız bayıra biz *kırk okka yükle* çıkarız!...” (S. Ali, Hasan bođuldu) / Ja sam planinska djevojka, uz brdo na koje se vi ne možete popeti bez tereta mi se penjemo *sa teretom od sto oka.*(Mjesto gdje se utopio Hasan, str. 47.)
- Zaten canım burnumda, bir de kapıyı böyle *beş karış suratla* açarsan. (P. Kur, Bir Deli Ağaç – Herkes bana düşman, str.57.) / Ionako mi je dosta svega. Samo mi još treba da mi tako *namrštena* otvoriš vrata. (Svi su protiv mene, str. 103.)
- *Solgun yüzleri, sarkık yanaklarıyla* çektirdikleri fotoğrafları gösterdi bana eski tanışlarının. (S. İleri, Gelinlik kız, str. 319.) / Pokazivala mi je slike svojih starih poznanika, uslikanih *sa njihovim blijedim likovima i upalim obrazima.* (Djevojka za udaju, str. 81.)
- Suların yalayıp parlattığı taşlarda *çıplak ayaklarıyla* seken Hacer’e yetişmek için güçlük çekiyordum. (S. Ali, Hasan bođuldu) / Teško mi je bilo da stignem Hadžer dok je *bosim nogama* skakala po kamenju koje je voda oblivala i učinila sjajnim. (Mjesto gdje se utopio Hasan, str. 41.)

Instrumental karakteristične pojedinosti bi se mogao i prevesti kvalitativnim genitivom samo u slučaju kada pojam u instrumentalu označava organ (v. Ivić, 1954: 204) – *bosih nogu, blijedih lica.*

Najčešći prijevodni ekvivalent turskog instrumentala načina pored imenice u instrumentalu bez prijedloga (*krupnim glasom, lagahnim koracima,...*) i socijativne konstrukcije (*s poštovanjem...*) jeste i prilog za način (*tih, ushićeno, jedva...*). Također, ponekad se ovakve konstrukcije mogu prevesti i glagolskim priložima na *–ći* i *–vši*:

- ... ahşap konaklarının ve yalılarının çođu,... *yerlerine bir apartman yapılma umuduyla sinsice yakılarak...* (O. Pamuk, İstanbul, str. 62.) / Katkad su ih [većinu drvenih konaka i vila] podmuklo palili *nadajući se da da će na njihovu mjestu biti izgrađene stambene zgrade.* (İstanbul na fotografijama, str.138.)
- Germiyanlılar’a ait toprakların bir kısmını *akrabalık ile* [...] ele geçirdiler. (E. İhsanođlu, ODvMT, str. 10.) / Jedan dio teritorija koje su pripadale bejluđu Germijanida su dobili *uspostavljajući s njima rodbinske veze,...*(Historija Osmanske države i civilizacije, str. 12.)
- Bizim katta çamaşır yıkandıđı zamanlarda, *hastalık bahanesiyle* ya da düpedüz kaçtıđım için okula gitmediđim günlerde babaannemin katına çıkıp... (O.P., İstanbul, str. 142.) / Kad bi na

našem katu prali rublje, kad ne bih otišao u školu *izgovarajući se da sam bolestan*, ili bih jednostavno markirao, popeo bih se na bakin kat,... (Istanbul na fotografijama, str. 265.)

- ... ağabeyimle *bir özgürlük havasıyla* evin içinde koşturup oynardık. (O.P., İstanbul, str. 187.) / ... brat i ja bismo se, *osjetivši slobodu*, stali igrati i juriti kroz kuću. (Istanbul na fotografijama, str. 22.)

Sintagme koje sadrže instrumental u značenju načina mogu se prilikom prevođenja interpretirati i višestrukim prijedložno-padežnim konstrukcijama što je uvjetovano kolokacijskim obilježjima u bosanskom jeziku:

- Üst katta *bütün güçleriyle* birbirlerine bağıyorlardı,... (O. Pamuk, İstanbul, str. 83.) / Na katu iznad nas *iz sveg su glasa* vikali jedno na drugo,... (Istanbul na fotografijama, str. 182.)

Sintagmu *bütün gücüyle bağirmek* možemo prevesti glagolskom sintagmom *vikati svom snagom*, međutim, prije bismo istu preveli kao *vikati iz sve snage* ili češće *vikati iz sveg glasa*. Isto tako, sintagmu *bahaneyle gitmek* vrlo rijetko bismo preveli *otići sa izgovorom*, već bi njen prijevod uglavnom glasio *otići pod izgovorom* ili *otići uz izgovor*. Sa druge strane, sintagmu *kiloyla satmak* nikako ne možemo interpretirati bukvalnim prijevodom *prodavati sa kilogramima* već *prodavati na kilograme*. To nam govori da kolokacijske paradigme u bosanskom jeziku mogu ali i ne moraju se uvijek poklapati sa kolokacijama u turskom. Stoga, ispravnim leksičkim odabirom, prateći kolokacijske paradigme, postizemo koherentnost na sintagmatskom nivou, uspješnost leksičke upotrebe kao i stilizaciju prijevoda. Pogledajmo još primjera:

- Annemin beni ve ağabeyimi teker teker kucağına alıp sevip okşadığını *bütün ayrıntılarıyla* hatırlıyorum. (O.Pamuk, İstanbul, str. 82.) / Sjećam se *do u najmanju pojedinost* kako je majka grlilo, ljubila i milovala mene i brata, jednog po jednog. (Istanbul na fotografijama, str. 181.)
- ...*seçmen sayımı, nüfus sayımı, terörist aramak bahaneleriyle* ikide bir ilan edilen sokağa çıkma yasaklarında görevlileri korkuyla beklemekten, ... söz ediyorum. (O. Pamuk, İstanbul, str. 96.) / Govorim o... tjeskobnom iščekivanju "službenih osoba" u vrijeme zabrana izlaska na ulice, što ih svako malo obznanjuju *pod izgovorom da popisuju birače ili stanovnike, ili pak traže teroriste*;... (Istanbul na fotografijama, str.200.)
- Babaannemin kütüphanesinde bulup okumaya başladığım bu ciltlere, *kiloyla* çöp kağıt fiyatına satılmalrına rağmen hiç alıcı çıkmadığını söylerdi tanıdık kitapçılar. (O.P., İstanbul, str. 161.) / Moji poznanici knjižari kazivali su mi kako za te sveske, koje sam nekoć otkrio u bakinoj

biblioteci i čitao ih, uopće nema zainteresiranih kupaca iako ih prodaju *na kilograme*, kao stari papir. (Istanbul na fotografijama, str. 287.)

- Teyzemin kocası Şevket Rado, *başarısız şairlikle* geçen yıllarından sonra, gazetecilik ve editörlük yapıyor,... (O.Pamuk, İstanbul, str. 88.) / Nakon mladalačkih godina koje su mu prošle *u neuspješnom pisanju pjesama*, moj tetak Şevket Rado bavio se novinarstvom i izdavaštvom, ... (Istanbul na fotografijama, str. 188.)
- Karlı gecelerde benim de teyzemin yoluyla aralarına uzaktan da olsa katıldığım çocuklar bu dik yokuštan ašağıya kizaklar, merdivenler, tahta parçaları üzerinde *bütün mahallenin katıldığı bir gürültü ve eğlenceyle* kayarlardı. (O.Pamuk, İstanbul, str. 86.) / U snježnim večerima i ja bih se s tektinim sinom i djecom kojoj sam, makar iz daleka, prilazio spuštao niz strminu na sanjkama, ljestvama i komadima daske *uz vrisku i galamu u kojoj je sudjelovala cijela četvrt*. (Istanbul na fotografijama, str. 186.)
- *Her zamanki alaycılığıyla kendisine yakıştırdığı “şehir mektubcusu” sıfatıyla* takipçisi olduğu belediye şikayetlerini, günlük hayat gözlemlerini yazmak... (O.Pamuk, İstanbul, str.130.) / *Pod pseudonimom “gradski pismopisac”, koji si je najdenuo sa sebi svojstvenom ironijom*, pisao je o komunalnim pritužbama što ih je pratio iz dana u dan, o crticama iz svakodnevnog života,... (Istanbul na fotografijama, str. 244.)
- *İstanbul Ansiklopedisi*, ilk fasiküllerinden başlayarak ve hızla artan bir miktarda genç erkek ve oğlan güzelliğine *her bahaneyle* gösterilen hayranlık sözleriyle kaynaşır. (O.P., İstanbul, str. 149.) / *Enciklopedija Istanbula* prepuna je riječi kojima je *u svakoj prigodi* iskazivao divljenje ljepoti mladića i tek stasalih dječaka. (Istanbul na fotografijama, str. 274.)
- ...bir kış günü şehrib kalbi Galata Köprüsü’ne çıkıp kalabalıkların burada nasıl hep *renge fark edilmeyen, solgun, boz, gölgemsi elbiselerle* dolaştığını görmek gerekir. (O.Pamuk, İstanbul, str. 47.) / ...treba...se pak u zimskom danu popeti na Galata most, pupak grada, i promatrati kako se to mnoštvo ljudi unaokolo kreće *u odjeći nezamjetljivih boja – izbljedjeloj, sivoj ili zagasitoj*. (Istanbul na fotografijama, str. 108.)
- Benzini litre ile satıyorlar. (Prodaju benzin na litre.)⁸⁷

Također, prijevodni ekvivalenti načinskih sintagmi sa instrumentalom mogu da budu i pridjevi:

- Son yıllarda ise Koçu yaşlandıkça, ansiklopedisinin on beş cilde sığmayacağını ve asla bitmeyeceğini *keder ve öfkeyle* görmüş,... (O.P., İstanbul, str. 151.) / U posljednjim godinama života, već star, uvidio je, *ojađen i srdit*, da njegova enciklopedija neće moći stati u petnaest svezaka i da nikada neće biti završena,...(Istanbul na fotografijama, str. 276.)

---

⁸⁷ Primjer preuzet od E. Čaušević, *Gramatika...*, str. 461

- ...sonbahari kışa bağlayan günlerde *kara palto ve ceketleriyle* yarı karanlık sokaklardan hızlı hızlı evlerine dönen insanları seyretmeyi severim. (O.Pamuk, İstanbul, str. 38.) / Volim promatrati ... ljude koji se u danima smjene jeseni i zime, *odjeveni u duge i kratke crne kapute*, polumračnim ulicama žurno vraćaju kućama. (Istanbul na fotografijama, str. 92.)
- Şehir ve insanları dünyanın geri kalanından iyice koparak *kendi dertleriyle* içine kapandıkları için karlı kış günlerinde İstanbul hem daha tenhalaşmış, hem de masallardan çıkma eski günlerine biraz daha yaklaştığı gibi gelirdi bana. (O.Pamuk, İstanbul, str. 46.) / Budući da su se grad i njegovi ljudi, *zabavljeni svojim teškoćama*, zatvarali u sebe kidajući veze s ostatkom svijeta, u snježnim zimskim danima İstanbul mi se činio i pustijim i malo bližim prohujalim bajkovitim danima. (Istanbul na fotografijama, str. 103.)

Okolnosni momenat u ovim primjerima glasi:

uvidio je, *a pritom je bio ojađen i srdit*;

vraćaju se *sa dugim i kratkim crnim kaputima* tj. *noseći duge i kratke crne kapute*; i

zatvarali su se u sebe *sa svojim teškoćama*, tj. *a pritom su bili i zabavljeni svojim teškoćama*.

Adverbijalnu sintgmu sa instrumentalom u zadnjoj rečenici možemo i interpretirati uzročnim značenjem: zatvarali su se u sebe *jer su bili zabavljeni svojim teškoćama*.

Značenje načina u konstrukcijama sa glagolskim imenicama

Instrumentalna značenja vremena, načina i uzroka su veoma fluidna stoga se vrlo često određene instrumentalne konstrukcije mogu interpretirati sa sva tri priloška značenja, a da to ne utiče na gramatička i modalna obilježja glavne radnje. Upravo tu fluidnost koju prati dilema pri određivanju značenja ovog padeža možemo uočiti u njegovim spojevima sa glagolskim imenicama na *-mAk* i *-mA* (najčešće sa prisvojnim sufiksom za treće lice). O konstrukciji *-mAsIylA* govorili smo ranije u poglavlju o vremenskom instrumentalu gdje smo spomenuli da pored vremenskog značenja anteriornosti ona ima i uzročno značenje o kojem će biti riječ u nastavku.

U literaturi se ne spominje adverbijalno značenje načina kod konstrukcije *-mAsIyla* međutim i ona se može interpretirati načinskim značenjem i to najčešće kao dopuna uz fazne glagole (početi, nastati, završiti se, nastaviti se, okončati se, i sl.):

- 1954. yılında *Cumhuriyet* gazetesinin verdiği dörder sayfalık *ilavelerin ciltlenmesiyle oluşmuştu*. (O.Pamuk, İstanbul, str. 145.) / *Nastao je uvezivanjem dodataka* od po četiri stranice, koji su 1954. godine objavljivani u novinama *Džumhuriyet*. (Istanbul na fotografijama, str. 268.)

Adverbijalna sintagma u ovoj rečenici mogla bi se prevesti i zavisnom načinskom rečenicom sa vezničkom sintagmom *tako što* ili *na način da*: *Nastao je tako što su se uvezali dodaci* od po četiri stranice...

- Ankara 1 No'lu DGM, Sivas'ta 2 Temmuz 1993 günü Madımak Oteli'nin yakılması ve 37 kişinin ölümü, 56 kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan olaydan sonra açılan davada, üçüncü yargılama sonunda 33 sanığı ölüm cezasına mahkûm ettiği kararının gerekçesini açıkladı. / Glavni Sud za državnu sigurnost u Ankari je na suđenju pokrenutom nakon događaja u Sivasu 2. jula 1993.godine, koji je *okončan rušenjem Madımak hotela, smrću 37 i ranjavanjem 56 osoba*, dao obrazloženje o odluci u kojoj su nakon trećeg ročišta na smrtnu kaznu osuđene 33 osumnjičene osobe. (Turkološka čitanka, *Tarihin en vahim olayı*, str. 18.)
- Kimi zaman azarla ya da *defterlerin, kitapların fırlatmasıyla başlayan* bu korkutucu anlarda[...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 122.) / U tim strašnim trenucima, koji su znali *početi* grdnjom ili *bacanjem bilježnica ili knjiga*,[...] (Istanbul na fotografijama, str. 234.)

U ovim primjerima potrebno je postaviti pitanje kako se događaj okončao, tj. čime je rezultirao te kako su trenuci počinjali.

Glagolska imenica na *-mAk* u spoju sa instrumentalom obrazuje adverbijalnu sintagmu načina a njezin prijevodni ekvivalent pored imenice u instrumentalu jeste glagolski prilog sadašnji i zavisna surečenica s veznicima *tako što* i *tako da*⁸⁸:

---

⁸⁸ Pored načinskog, konstrukcija *-mAkIA* nosi i uzročno značenje (v. E. čaušević, *Ustroj...*, str. 74, *Gramatika...*, str. 332.)

- Demokrasinin sakıncaları da var, *adını getirmekle*, kendisini de getirmiş olmuyoruz. (Demokracija ima i loše strane. Ne uspostavljam je *tako što je spominjemo / spominjući je.*)⁸⁹
- İnsan *uyumakla* yorulmuyor, yahut ezilmiyor ki vücudu tamire ihtiyaç duysun. (Turkološka čitanka, *Kadınların sorunları 80 yıldır aynı*, 87.str.) / Čovjek se ne umara *spavajući* niti se mrcvari do te mjere da je njegovom tijelu potreban oporavak.

Adverbijali se vrlo često izražavaju glagolskim imenicama na *-mAk* i *-mA* u u spoju sa leksemama koje imaju puno značenje tvoreći tako drugu genitivnu vezu. Punoznačne lekseme uz sebe vežu padež, najčešće instrumental⁹⁰, a značenje adverbijala u takvim slučajevima proizilazi iz značenja punoznačne lekseme. Načinski adverbijal se u ovakvoj konstrukciji izražava imenicom *suret*⁹¹ čiji prijevodni ekvivalenti su instrumental glagolske imenice, zavisna načinska surečenica sa vezničkom sintagmom *tako što, na način da*, kao i glagolski prilozni na *-ći* i *-vši*.

- Taşınmaz malların satılması suretiyle zengin olunur. (Bogat se postaje *prodajom nekretnina/tako što se prodavaju nekretnine/prodavajući nekretnine.*)⁹²
- Bu büyük isyan ancak Bosna *valiliği verilme suretiyle* söndürülebildi (1628.). (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 50) / Ova je velika pobuna nadvaldana *tako što je vođa poslan za namjesnika* (1628). (Historija Osmanske države i civilizacije, str.59.)
- “Madımak Oteli’ni *yakmak suretiyle* 35 kişiyi yakarak öldürmüşlerdi.[...] ” (Turkološka čitanka, str.18) / *Zapalivši* hotel Madımak ubili su 35 osoba. / Ubili su 35 osoba *tako što su zapalili hotel Madımak.*

Leksemom *bahane*⁹³ samo u spoju sa gl.imenicom na *-mAk* izražava se popratnookolnosno značenje a prijevodni ekvivalent je zavisna rečenica sa vezničkom sintagmom *pod izgovorom/izlikom da*⁹⁴:

- Bir akşamüstü, yağmurdan sonra pırıl pırıl manzaraya ve bir süre beliren gökkuşağına yarımadanın öteki ucundan *bakmak bahanesiyle*[...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 305.) / *Pod*

⁸⁹ Primjer je preuzet od E.Čaušević, *Ustroj...*, str. 74.

⁹⁰ Pored instrumentala, najčešći padež koji se veže uz ovakve konstrukcije je lokativ.

⁹¹ Leksema arapskog porijekla, znači *oblik, forma, izgled, lik, način, stil, postupak* (v. Türkçe-Sırpça Sözlük, str. 895.)

⁹² Primjer od E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 97.

⁹³ Leksema arapskog porijekla, znači *motiv, izgovor, opravdanje* (v. Türkçe-Sırpça Sözlük, str. 101)

⁹⁴ v. E. Čaušević, *Gramatika...*, str. 333,339., *Ustroj...*, str. 78.

izgovorom da idemo gledati blještavi krajolik poslije kiše i – s drugog kraja poluotoka – dugu koja se ukazala na nebu, [...] (Istanbul na fotografijama, str. 480.)

3.1.5. Instrumental uzroka

Kauzativnim značenjem se uspostavlja odnos između uzroka i posljedice tj. dvije situacije od kojih jedna utiče na drugu, stvarajući je, mijenjajući ili ukidajući je⁹⁵ a jedan od modela izražavanja uzroka kako u bosanskom tako i u turskom jeziku jeste putem instrumentala. Uzročno značenje je još jedno od perifernih značenja instrumentala koje proizilazi iz njegovog osnovnog a međusobna veza između njih stoji u uspostavi relacijskog odnosa dva entiteta, od kojih jedan omogućava tj. uzrokuje određenu akciju, stanje ili pojavu drugog. Okvirni situacijski model obilježen uzrokom, prema Piperu, sadrži “najmanje tri elementa: dve situacije, od kojih je jedna uzročna, a u širem smislu polazna i ishodišna, a druga posledična i krajnja, i jednosmerni agentivni, uzročno-posljedični odnos među njima. S obzirom na to da uzročna situacija delovanjem na neku drugu situaciju dovodi do njene promene, u situaciji koja se menja mogu se razlikovati dva statusa, početni i završni odnosno rezultativni”⁹⁶. Pogledajmo na primjeru:

- *Niboğlu zaferi ile büyük şöhret kazanmış olan Bayezid’in [...] (E.İhsanoğlu, ODvMT, str.19.) / [...] Bajezida koji je pobjedom kod Nikopolja stekao veliki ugled [...] (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 22.)*

U prethodnoj atributnoj sintagmi sa participom na – *An* imamo dva značenjska entiteta od kojih je jedan izražen sintagmom (*Niboğlu zaferi*) a drugi složenim glagolskim oblikom *şöhret kazanmak* izraženim u formi perifrastičnog oblika participa na –*miş olan*. Instrumentalom koji se veže uz sintagmu *Niboğlu zaferi* uspostavlja se realcijski odnos između te sintagme i glagolske radnje *şöhret kazanmak* koji se zasniva na jednosmjernom uzročno-posljedičnom momentu. Prvi element ovog odnosa (*pobjeda kod Nikopolja*) je jedna situacija koja je sredstvo tj. pokretač

⁹⁵ v. P. Piper i dr., “Sintaksa...”, str. 788., M. Omerović, Instrumental s prijedlozima..., str. 104.

⁹⁶ citirano prema: P. Piper i dr., “Sintaksa...”, str. 788.

odnosno uzrok koji je omogućio da se, kao rezultat, ostvari drugi element odnosno druga situacija (*sticanje velikog ugleda*).

U gramatikama⁹⁷ se navode različiti tipovi uzroka: uzrok efektor ili spoljašnji uzrok koji izravno izaziva posljedicu, a obuhvata različite vanjske okolnosti (fiziološke, prirodne ili društvene),⁹⁸ potom uzrok motiv (stimulator) ili unutrašnji uzrok, koji je vezan za motivaciju, odnosno na svjesnu ili nesvjesnu domenu psihičkog stanja čovjeka,⁹⁹ zatim uzrok kriterij koji označava osnovu na kojoj se nešto temelji¹⁰⁰, uzrok razlog koji, za razliku od uzroka efektor, ne izaziva izravno posljedicu¹⁰¹, te naposljetku i uzrok povoda koji nije u izravnoj vezi sa posljedicom ali može pomoći pri njenoj realizaciji¹⁰², negativni uzrok i pozitivni uzrok¹⁰³. Uzročnost se u bosanskom jeziku izražava različitim modelima a najčešći od njih jesu prijedložno-padežne konstrukcije sa ablativnim značenjem (prijedlozi *zbog, iz, od, usljed* + imenska riječ u genitivu)¹⁰⁴. Stoga su prijevodni ekvivalenti turskog instrumentala uzroka nerijetko upravo ovakvi modeli:

- Daha sonraki yıllarda *her biri modalar, geçici heyecanlar ile* tek tek kapanan, [...] bu dükkanların kırk yıllık tarihini, ağabeyimle [...] sayıp dökerdik [...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 36.) / Godinama kasnije brat i ja smo znali nabrajati [...] mijene u četrdesetogodišnjoj povijesti tih dućana, koji su se u kasnijim godinama *zbog promjena ukusa ili prolaznog zanosa nekom novom novotarijom* jedan po jedan zatvarali, [...] (İstanbul na fotografijama, str. 86.)
- Hem kişi olarak hem cemaat olarak hepimiz *yabancıların, tanımadıklarımızın hakkımızda ne düşündüğü ile* bir dereceye kadar dertleniriz. (İstanbul, str. 219.) / Svi smo mi, i kao pojedinci

---

⁹⁷ v. Jahić i dr., *Gramatika...*, str.391., J. Silić, I. Pranjković, *Gramatika...*, str. 249., P. Piper i dr., "Sintaksa.", str. 793-803.

⁹⁸ v.v. Piper i dr., "Sintaksa...", str. 796-800

⁹⁹ Ibid., str. 793-796

¹⁰⁰ J. Silić, I. Pranjković, *Gramatika...*, str.249

¹⁰¹ v. Jahić i dr., *Gramatika...*, str.391.,

¹⁰² J. Silić, I. Pranjković, *Gramatika...*, str.249

¹⁰³ U *Sintaksi savremenog srpskog jezika* se govori o ova dva uzroka kao podtipovima uzvratnog uzroka, prema posljedici koju izazivaju. (v.v. Piper i dr., "Sintaksa...", str. 799)

¹⁰⁴ Različiti tipovi uzroka u bosanskom jeziku imaju, uslovno rečeno, različite reprezentativne modele izražavanja. Tako se npr. uzrok efektor izriče prijedlogom *od* dok se uzrok motiv obilježava prijedlogom *iz*, negativni uzrok prijedlogom *usljed*, pozitivni uzrok prilogom *zahvaljujući*, i sl. (v. Jahić i dr., *Gramatika...*, str. 391.) Također, postoje određeni modeli koji imaju univerzalnu upotrebu poput prijedloga *zbog*.

i kao zajednica, donekle zabrinuti *zbog onoga što stranci, ljudi koje ne poznajemo, misle o nama.* (Istanbul na fotografijama, str. 368.)

- “Hiç bir rüzgar esmezken sular bazan *kendi içlerinden gelen hafif bir ürperişle menevişlenirdi.*” (O.Pamuk, İstanbul, str. 58.) / “I kad ne bi nimalo puhalo, površina vode prelijevala bi se u raznim bojama *usljed lagana drhtaja koji kao da je dopirao iz nje same.*” (Istanbul na fotografijama, str.129.)
- [...] yüzleri *kir, pas, is ve tozla* renksizleşmiş on binlerce apartmandan, [...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 95.) / [...] o hiljadama zgrada čija su pročelja posivjela *od prljavštine, čađi i prašine,* [...] (Istanbul na fotografijama, str. 197.)
- [...] Sakib Sabancı, [...] herkesin gülüp arkasından alay ettiği (ama *reklam kesilir korkusuyla* bunu gazetelere yazamadığı) bir kişidir belki, [...] (O.Pamuk, İstanbul, 179.) / Moguće je da je Sakib Sabandži, [...] postao osobom koju svi ismijavaju (iako novinari o tome ne pišu *iz straha da bi Sabandži prestao u njihovim listovima objavljivati reklamne poruke*), [...] (Istanbul na fotografijama, str. 314.)

Pored genitivnih prijevodnih konstrukcija prisutne su druge prijedložno-padežne skupine poput instrumentalne konstrukcije sa prijedlogom *pod* :

- [...] uzun boyu, *heybenin ağırlığı ile* azıcık öne eğiliyordu. (S. Ali, Hasan boğuldu) / [...] a dugački joj se stas blago povijao naprijed *pod teretom torbe.* (Mjesto gdje se utopio Hasan, str. 41.);
- Gençliğinde *Batı etkisiyle* romanlar, siirler yazan Ahmet Rasım... (O.P., İstanbul, str. 156.) / Ahmet Rasım, koji se *pod utjecajem zapadne književnosti* dao na pisanje romana i poezije,... (Istanbul na fotografijama, str. 282.);

kao i lokativnog izraza sa prijedlogom *po* (npr. *po navici* tj. *iz navike*):

- [...] *Pamuk Apartmanı* 'ndan edindiğim bir alışkanlıkla, evdeki hizmetçiye, “Emine Hanım, gel beni kaldır, giydir” diye buyurduğumda [...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 84.) / *Po navici* iz Pamuk Apartmana, pozvao sam služavku: “Gospođo Emine, digni me i obuci!”, [...] (Istanbul na fotografijama, str. 183.)

Pored toga, uočili smo i slučaj gdje je instrumentalna konstrukcija prevedena glagolskim pridjevom iz glagola koji je semantički ekvivalent imenice upotrijebljene u turskom jeziku¹⁰⁵:

- Sonra gördüğüm Japon resimlerinden *ilhamla*, en arkadaki en yüksek ve en duygulu dağı çiziyordum. (O.Pamuk, İstanbul, str. 139.) / Kasnije, *nadahnut* japanskim crtežima koje sam kasnije vidio, najudaljeniju sam crtao kao najvišu i najdojmljiviju. (Istanbul na fotografijama, str.261.)

Autor prijevoda je posegnuo za ovakvim semantičkim ekvivalentom radi smanjenja redundantnosti (umjesto adverbijalne surečenice *budući da sam bio nadahnut*).

Uzročno značenje se može prevesti i prilogom *zahvaljujući*¹⁰⁶ onda kada je riječ o pozitivnom uzroku. To je nerijetko slučaj kada u adverbijalnoj sintagmi imamo imenicu *yardım* koja najčešće biva drugi član genitivne veze i veže uz sebe instrumental:

- Bunlardan Karesi, Aydın ve Saruhanoğulları *deniz gazaları ile* varlıklarını sürdürmüşler; (E.İhsanoğlu, ODvMT, str.7.) / Neke od ovih grupa – naprimjer Karesidi, Ajdin i Saruhanidi – uspjeli su opstati *zahvaljujući* pobjedama na moru. (Historija osmanske države i civilizacije, str. 8.)
- Çıkaramadığım yerleri *hayal gücümlle* uydurmak çok kolaydı. (O.pamuk, İstanbul, str. 26.) / *Zahvaljujući bogatoj mašti*, bilo mi je vrlo lako nadomjestiti ono što nisam shvaćao. (Istanbul na fotografijama, str.72.)
- *Gazete ve dergilerin yardımıyla* İstanbulluların da benimseyeceği bir şehir imgesini ve edebiyatını Yahya Kemal ile birlikte ilk defa geliştirecek olan Ahmet Hamdi Tanpınar, [...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 219.) / Ahmed Hamdi Tanpınar, koji je s Jahjom Kemalom razvio književnost i predodžbu o Istanbulu, koju će, *zahvaljujući novinama i časopisima*, prihvatiti i Carigrađani, [...] (Istanbul na fotografijama, str.368)

---

¹⁰⁵ Riječ je o imenici *ilham* koja je sastavnica kompleksnog glagola *ilham almak* (nadahnuti se).

¹⁰⁶ Prilog *zahvaljujući* je semantički ekvivalentan priložnim izrazima *uz pomoć, pomoću, posredstvom*. Ovdje je potrebno napraviti razliku između bliskog značenja sredstva i uzroka u bosanskom jeziku. Oba značenja mogu se iskazati izrazom *pomoću, uz pomoć*, ali njihovi zamjenski oblici se razlikuju. Sintagmu *mektupla haber vermek (javiti pismom)* možemo izraziti i kao *javiti pomoću pisma* odnosno *služeći se pismom* kao sredstvom. Sa druge strane, sintagmu *saznati pomoću pisma* tj. *saznati iz pisma*, koja u turskom jeziku glasi *mektuptan haber almak* (iz čega vidimo uzročnost izraženu ablativom) možemo izreći i kao *saznati zahvaljujući pismu* ali ne i *saznati služeći se pismom*. U ovom slučaju pojam pismo je neposredni uzrok da se dođe do određenog saznanja.

U korpusu smo uočili slučaj da se adverbijal uzroka u turskoj rečenici prevodi subjektom glagolske radnje u bosanskoj rečenici. Lekseme koje vežu uz sebe instrumental u tim primjerima predstavljaju neku od vanjskih okolnosti stoga vidimo da je riječ o spoljašnjem uzroku kao neposrednom izazivaču:

- Dün gece rüyamdan *gemi dudukleriyle* uyandım. (İstanbul, str.200.) / Sinoć su me probudile *brodske sirene*. (Istanbul na fotografijama, str. 338.)
- Korkunç *bir gürültü ile* uyandık. (O.Pamuk, İstanbul, str.200.) / Probudio nas je *strašan udarac*. (Istanbul na fotografijama, str. 339.)

Glagolska radnja u turskim rečenicama je neprijelazna (probuditi se), dok u bosanskom prijevodu ona postaje prijelazna (probuditi) te samim tim otvara mjesto objektu koji se manifestira kroz subjekt glagolske radnje u turskom. Instrumentalne konstrukcije, koje u turskim rečenicama vrše funkciju adverbijala uzroka, u rečenicama na bosanskom jeziku obavljaju funkciju subjekta glagolske radnje *probuditi*, što ukazuje na izravno učešće ovog uzroka na posljedicu. Slična situacija je i u sljedećem primjeru:

- İnce vücudu *ateşlerle* kavruluyordu. (S.İleri, Gelinlik kız) / Njezino krhko tijelo lomila je *vrućica*. (Djevojka za udaju, str. 86.)

Ovakvi slučajevi u turskom jeziku odgovaraju onome što se u našoj literaturi¹⁰⁷ zove *subjektni instrumental* odnosno *instrumental pasivnih konstrukcija*. U ovakvim rečenicama pravi vršilac aktivne radnje (tj. instrumentalni referent u rečenici pasivnog lika) “potsinut je u drugi plan samom rečeničnom situacijom koja izbacuje kao žižu rečenice pojam nad kojim se vrši akcija.”¹⁰⁸ Najčešće uzročnik ovakve radnje je vanjska ili unutrašnja neživa sila kao što smo mogli i vidjeti iz primjera – strašan udarac odnosno buka, zvuk sirene, vrućica i sl.

Besprijedložne instrumentalne konstrukcije kao i socijativne konstrukcije dosta su rjeđe prilikom prevođenja turskog instrumentala uzroka zbog manje frekventnosti njihove upotrebe u

---

¹⁰⁷ v.v. M.Ivić, *Značenja...*, str. 54-68., J. Silć, I. Pranjković, *Gramatika...*, str. 234. U *Sintaksi savremenoga srpskog jezika* upotrijebljen je izraz *instrumental agensa/pseudoagensa*. (v. P.Piper i dr., “Sintaksa..”, str. 237.)

¹⁰⁸ citirano prema M. Ivić, *Značenja...*, str. 55.

bosanskom jeziku.¹⁰⁹ To su najčešće situacije kada je imenicom u instrumentalu “označen direktni (aktivni) uzrok u vidu subjektive ili, češće, tuđe voljne verbalne ili praktične aktivnosti, tuđeg raspoloženja ili naredbe”¹¹⁰ (npr. mojom greškom, odlukom Vijeća, majčinom naredbom i sl.). Slična upotreba je prisutna i u turskom jeziku:

- Topkapı Sarayı 3 Nisan 1924 tarihli Balkanlar Kurulu kararı ile müze haline getirilerek ziyarete açılmıştır. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 146.) / Odlukom Divana ministara od 3. aprila 1924. godine Topkapı saraj proglašen je muzejom i otvoren za posjete. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 169.)

Ipak, u turskom jeziku se ovakvi slučajevi češće izražavaju leksičkim putem tj. upotrebom leksema koje nose uzročno značenje. Naprimjer, adverbijalnu sintagmu u rečenici *Sürücü hatası ile iki kişi can kaybetti* možemo prevesti besprijedložnim instrumentalom *greškom vozača* (tj. *Greškom vozača dvije osobe su izgubile život*). Međutim, u turskom jeziku bi se uzročnost u ovakvim slučajevima češće izrazila ovako:

Sürücü hatası nedeniyle/sebebiyle/dolayısıyla iki kişi can kaybetti.

---

¹⁰⁹ Autorica Omerović upravo ističe da instrumentalne konstrukcije nisu temeljni model uzročnog semantičkog polja a naročito one sa socijativnim prijedlogom *s/sa* koje se koriste samo u određenim slučajevima, npr. uz leksemu *razlog* i *pravo*, ili u vidu “pasivnog uzroka”, ili kao gramatičko-semantičke dopune glagola *ponositi se*, *hvaliti se* i sl. (v. Omerović 2018: 104-106). U odnosu na ovaj prijedlog, ostale prijedložne skupine sa instrumentalom su frekventnije upotrebe. Za prijedlog *pred* ova autorica navodi da se najčešće upotrebljava u vidu uzroka tipa efektor, realiziranog “kroz spontanu podljedicu psihološkog distanciranja” i to uz leksičke skupine koje označavaju strah ili stanje izazvano strahom (npr. *tresti se*), kao i stid. Nadalje, autorica navodi da se ovakve konstrukcije još koriste pri označavanju vanjskog okolnosnog efektoru u vidu fizičkog opterećenja. Pored uzroka efektoru javljaju se i kod uzroka razloga sa upravnim leksemama čuđenja ili divljenja. (v. Omerović 2018: 125-130) Za prijedlog *za* Omerović ističe da je njegova upotreba najčešća u spoju sa upravnim leksemama žalosti i brige gdje je uzrok “izgubljeni kontakt, prekinuti odnos” (v. Omerović 2018: 141-143) dok instrumentalnim konstrukcijama sa prijedlogom *nad* izražava se uzrok razlog uz glagole verbalizirane žalosti ili tuge oslikavajući “*prvenstveno teško, loše ili neželjeno stanje*”, kao i stanje, bojazni, straha, zatim uz upravne lekseme gnušanja, te čuđenja i divljenja kao i kod konstrukcija sa prijedlogom *pred* te naposljetku i radosti (v. Omerović 2018: 165-168).

¹¹⁰ citirano prema P.Piper i dr., “Sintaksa...”, str. 269

Također, prijevodni ekvivalent instrumentalne konstrukcije sa imenicama *vesile*¹¹¹ i *münasebet*¹¹², kojima se označava uzrok povoda, odgovara besprijedložnom instrumentalu u bosanskom jeziku (*povodom*) ali se ista može prevesti i lokativnom konstrukcijom:

- Gürcüceye çevirilip Tiflis'te basılan bir *kitabım vesilesiyle* oradaydım. (H.Taner, Yalıda Sabah – Karşılıklı, str.57.) U Tbilisiju sam se našao *u povodu* objavljivanja jedne moje knjige koja je prevedena na gruzijski. (Uzajamno, str.60.)
- Şehzadelerin sancak beyi olarak gönderilmesi münasebetiyle “şehzade alayı” denilen bir merasim yapılırdı. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 149.) / *U povodu* odlaska princa u sandžak priređivala se svečanost koja se nazivala “prinčeva povorka”. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 174.)

Značenje uzroka u konstrukcijama sa glagolskim imenicama

Glagolska imenica –mAk u spoju sa instrumentalom, pored načinskog, nosi uzročno značenje:

- *Gelmekle* çok iyi ettiğimi anlamıştım. (Shvatio sam da sam dobro postupio *zbog toga što sam došao.*)¹¹³

Već smo u prethodnim poglavljima naveli da se glagolskom imenicom na –mA uz prisvojni sufiks i instrumental, pored vremenskog i načinskog značenja, obilježava i uzročno. Prijevodni ekvivalenti ovakvih konstrukcija sa uzročnim značenjem, pored glagolske imenice u instrumentalu, mogu biti prijedložno-padežni izrazi, zavisne uzročne rečenice sa uzročnim veznicima ili vezničkim sintagmama *zato što, jer, budući da* :

- [...] 35 kişi, yanma ve karbondioksit zehirlenmesi, 2 kişi ise ateşli silah yarası ile ölmüştür. / 35 osoba je izgubilo život *usljed požara i trovanja karbondioksidom /zato što su izgorili i otrovali se karbondioksidom*, a dvije osobe od rana zadobijenih vatrenim oružjem. (Turkološka čitanka, *Tarihin en vahımlı olayı*, str. 18.)

---

¹¹¹ Imenica arapskog porijekla, značenje: 1. uzrok, povod, razlog; 2. slučaj, prilika (v. Türkçe-Sırpça Sözlük, str.1024)

¹¹² Imenica arapskog porijekla, znači: veza, odnos, prikladnost, sklad, prilika (v. Türkçe-Sırpça Sözlük, str. 716)

¹¹³ Primjer je preuzet iz: E. Čaušević, Gramatika..., str.332

- [...]Germiyanoğulları'nın Türk devlet anlayışı'nın bir sonucu olarak aile üyeleri arasında *toprakların bölünmesi ile* güçleri azalmi, [...] (E. İhsanoğlu, ODvMT, str.7.) / Međutim, moć Germijanida, [...] vremenom je slabila *zbog dijeljenja zemlje* među članovima porodice, što je bio postupak u njihovome poimanju države. (Historija Osmanske države i civilizacije, str.8.)

Ulogu uzročnog veznika u bosanskom jeziku na sebe mogu preuzeti i neki drugi veznici čija primarna uloga nije uzročna (npr. načinski veznik *kako*). Shodno tome ovakve konstrukcije možemo prevoditi i tim veznikom što nam ukazuje na njihovu međusobnu značenjsku fluidnost:

- *Osmanlı ordusunun Nahçıvan'a kadar ilelemesiyle* zor duruma düşen Safaviler barış istediler. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 38.) / *Kako je Osmanska vojska prodrła do Nahčivana*, Safevidi su došli u tešku situaciju pa su zatražili primirje. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 45.)

Prijevodni ekvivalenti adverbijalnih sintagmi nastalih odnosnim uvrštavanjem imenskih skupova na -mAsI, -DIk i -(y)AcAk uz imenicu uzročnog značenja (*sebeb* ili *neden*¹¹⁴) koja uz sebe veže instrumental odgovaraju zavisnim uzročnim rečenicama s veznicima i vezničkim sintagmama *zbog toga što, zato što, budući da, jer*:

- Yılmaz'ın, *AB katılım ortaklığı belgesinin kasım ayında imzalanacak olması nedeniyle*, "acilen" yapılması gereken düzenlemelere ilişkin bilgi aktardığı ifade edildi. (Turkološka čitanka, *Askerler Yılmaz'ı uyardı*, str. 8-9) / Izjavljeno je da je Jilmaz dao informaciju o uređenjima koje je potrebno sprovesti što prije *budući da će se /zato što će se dokument o odredbama za prijem Turske u Evropsku uniju potpisivati u novembru*.

Čaušević ističe da je u savremenom turskom jeziku konstrukcija *-mAsI nedeniyle/sebebiyle* potisnula upotrebu adverbijala na *-DIğI/-AcAğI sebebiyle/nedeniyle* koji je bio produktivan u osmanskome jeziku a danas se susreće u funkcionalnim stilovima čija neka leksička i sintaktička obilježja pripadaju starijem jeziku.¹¹⁵ Pored adverbijala sa imenicama *sebeb* i *neden*, Čaušević

¹¹⁴ *Sebeb* je imenica arapskog porijekla, znači uzrok, razlog, povod, motiv, izgovor (v. Türkçe-Sırpça Sözlük, str. 844). *Neden* je njena turska inačica koja ima i funkciju priloga *zašto*.

¹¹⁵ v. E.Čaušević, *Ustroj...*, str. 179.)

navodi i rijetko korištenu konstrukciju u savremenom jeziku –*DiğI /-AcAğI cihetle/cihetiyle*¹¹⁶ koja također nosi uzročno značenje¹¹⁷:

- *Sana faydalı olacağı cihetiyle anlatılanları iyi dinle. / Dobro poslušaj što ti se kaže jer bi ti moglo biti od koristi.*¹¹⁸

3.1.6. Instrumental “lažnog uzroka” (značenje koncesivnosti)

Koncesivnost (dopusnost) kao semantičko-gramatička kategorija “pretpostavlja okolnost koja pogoduje određenu zbivanju, a ono izostaje, ili obrnuto: okolnost koja je u suprotnosti s kakvim zbivanjem, a ono se ipak ostvaruje”¹¹⁹. U literaturi se ističe da je ova značenjska kategorija zasnovana na negaciji kauzalnosti u vidu scenarija “u kojem se postojeći navedeni uzrok pokazuje nedovoljnim da izazove odgovarajuću, očekivanu posljedicu; s obzirom na navedeni uzrok ostvaruje se zapravo suprotna posljedica [...]. Prema tome koncesiv se može opisati kao “nedjelatni kauzativ” ili “lažni kauzativ”.¹²⁰

Reprezentativni model izražavanja koncesivnosti u turskom jeziku se realizira putem postpozicije *rağmen* ili *karşın*. Postoji i leksički način izražavanja upotrebom imenice *inat* (npr. *Benim inadima bunu yaptı. – Napavila je to u inat meni /uprkos meni.*) a pored toga koncesivnost se može izraziti i različitim konstrukcijskim tipovima koji u sebi sadrže infinitne glagolske forme (adverbijalne skupine na *-DIğI/ -(y)AcAğI halde, -mAsInA rağmen/karşın* i *-mAkla beraber/birlikte*). U kontekstu naše teme, mi ćemo se uglavnom pozabaviti adverbijalnom sintagmom koja u sebi sadrži instrumental: *-mAkla beraber/birlikte*.

---

¹¹⁶ Imenica *cihet* je arapskog porijekla. Njeno glavno značenje je strana, pravac, smjer, ali i uzrok, razlog, motiv... (v. Türkçe-Sırpça Sözlük, str. 191)

¹¹⁷ v. E. Čaušević, *Ustroj* ..., str. 180.

¹¹⁸ Primjer je preuzet od E. Čaušević, *Ustroj*..., str. 180.

¹¹⁹ citirano prema J. Slić, I. Pranjković, *Gramatika*..., str. 249.

¹²⁰ citirano prema: I. Palić, *Genitiv, prostor i prostorne slike*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2016, str. 67. (dalje u tekstu: I. Palić, *Genitiv*,...,) Autorica Omerović vodi se istim citatom (v. Omerović, 2018: 116).

Instrumentalne konstrukcije ne predstavljaju reprezentativan model za izražavanje koncesivnosti i veoma su rijetke, kako u bosanskom¹²¹ tako i u turskom jeziku. Ipak, turski jezik ima fleksibilniji način izražavanja koncesivnosti instrumentalom nego što je to slučaj u bosanskom, a to je putem priloškog izraza *beraber/birlikte*. Vrlo rijetko se ona može iskazati instrumentalnim referentom samostalno:

- Melling örneğinde ileride anlatacağım gibi, şehrin en mutlu zamanları, alçakgönüllü guaj renkleriyle resmedildi resmedilmesine, ama İstanbullular kendi mutlu geçmişlerini *o renklerle* bile görme zevkini tadamadılar [...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 48.) / Kao što ću kasnije pokazati na primjeru Mellinga, najsretnija razdoblja grada prikazana su u prigušenim nijansama gvaša, ali Carigrađani nisu iskusili zadovoljstvo gledanja svoje sretne prošlosti čak *ni u tim bojama*, [...] (Istanbul na fotografijama, str. 110)

Naš fokus je na drugom dijelu prethodne rečenice. Instrumentalni referent ovdje možemo posmatrati kao uzrok koji nije dovoljan da izazove posljedicu koja se očekuje (*iskusiti zadovoljstvo gledanja*). Dešava se upravo suprotno od očekivanog: *sa bojama* odnosno *uprkos bojama / i pored boja nisu iskusili zadovoljstvo*. Potrebno je napomenuti da ekvivalent za kojeg se opredijelio autor prijevoda nije relevantan u ovom slučaju. Nadalje, značenju koncesivnosti pridonosi prisustvo veznika *bile* (*čak*) uz instrumentalni referent. Pogledajmo sličan primjer:

- Hey Allahım, *şu halimle bile* gülesim geliyor aklıma geldikçe. (P.Kur, Bir Deli Ağaç – Herkes bana düşman, str. 61.) / Bože moj, *i u ovome stanju* mi dođe da se nasmijem kad se toga sjetim. (Svi su protiv mene, str. 106.)

Isto značenje bi se u oba prethodna primjera moglo realizovati i uz priloški izraz *birlikte/beraber*: İstanbullular kendi mutlu geçmişlerini *o renklerle birlikte* görme zevkini tadamadılar. *Şu halimle beraber* gülesim geliyor aklıma geldikçe.

---

¹²¹ Omerović, navodeći ovo mišljenje, ističe da “Instrumentalne prijedložno-padežne koncesivne konstrukcije nisu osobito česte i odnose se uglavnom na instrumental s prijedlozima *s(a)* i *pod(a),...*” (v. Omerović, 2018: 116).

Stoga, možemo zaključiti da se koncesivnost u turskom jeziku može izraziti instrumentalom samo u slučaju ako instrumentalni referent, kao “lažni uzrok” posljedice, veže uz sebe priloški izraz *birlikte/beraber* ili veznik *bile*, a nikako samostalno.

Adverbijalna skupina na *-mAkIA birlikte/beraber* predstavlja konstrukciju nastalu povezivanjem predikatnog glagola ishodišne rečenice preoblikovanog u imensku skupinu na *-mAk* i uvodnog rečeničnog konektora *bununla birlikte* iz druge rečenice:

- Osmanlı kuvvetleri Budim'e *girmiş olmakla birlikte* Belgrad'in muhafazası için stratejik önemi bulunan Sirem bölgesi hariç, önce Macaristanı doğrudan idareleri altına almayarak kendilerine bağlı bir tampon devlet haline getirmeyi uygun bulacaklardı. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 35.) / *Iako* su njihove snage ušle u Budim, Osmanlije su smatrale da Ugarsku ne treba dovesti pod vlast – izuzimajući Srijem koji je imao stratejijsku važnost za čuvanje Beograda – nego da je treba učiniti tampon državom koja će imati vazalski položaj prema Osmanskoj. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 41.)

Adverbijal dopuštanja u prethodnoj rečenici nastao je sljedećim modelom uvrštavanja:

Osmanlı kuvvetleri Budim'e *girmiş oldu*. *Bununla birlikte* Belgrad'in muhafazası için....→
Osmanlı kuvvetleri Budim'e [*girmiş olmak*] *ile birlikte* Belgrad'in muhafazası için....→ Osmanlı kuvvetleri Budim'e [*girmiş olmak*] *-la birlikte* Belgrad'in muhafazası için...

U analiziranom korpusu smo uočili nekoliko prijevodnih mogućnosti kada je u pitanju ova adverbijalna forma. U literaturi¹²² se navodi najučestaliji prijevodni odabir u vidu zavisne dopusne rečenice sa veznicima *iako*, *unatoč*, *makar* i *premda* kao i prijedložno-padežnom genitivnom konstrukcijom *pored* ili zavisnom rečenicom sa vezničkom skupinom *pored toga što*:

- Bu Türk göçü Osmanlı fetihlerine paralel olarak Balkanlar'a doğru *da devam etmekle birlikte*, [...] (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 442.) / *Pored toga što* je ovo kretanje Turaka, uporedo sa osmanskim osvajanjima, išlo prema Balkanu, [...] (Historija Osmanske države i civilizacije str. 598.)
- Asıl işi askerlik *olmakla birlikte* yürütme görevleri de bulunan seyfiye zümresi [...] (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 450.) / Vojna klasa, koja se *pored osnovnog zanimanja izvršavanja*

---

¹²² v. E. Čaušević, *Gramatika...*, str. 332., *Ustroj...*, str. 76.

vojničkih obaveza bavila upravljanjem, [...] (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 610.)

U bosanskom jeziku se kontrast u nezavisnosloženim rečenicama sa suprotnim klauzama sa veznikom *ali* zasniva na značenju koncesivnosti stoga su vrlo česti ekvivalenti konstrukcije na –*mAkIA birlikte* upravo suprotne rečenice sa ovim veznikom. Sadržaj glagolske imenice na –*mAk* se uvrštava u predikatski dio prve klauze u bosanskom jeziku, a koncesivnost se iskazuje suprotnim veznikom *ali* u drugoj klauzi. Time se uzročnost sadržana u predikatu prethodne klauze poništava a ostvaruje se posljedica suprotna od očekivane, koju vidimo u predikatu druge klauze:

- *Fransa her zaman güvenli bir müttelik olmaksızın birlikte Osmanlılar gerek siyasî gerekse haber alma bakımından bu ittifaktan önemli ölçüde yararlandılar.* (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 36.) / *Francuska nije uvijek bila pouzdan saveznik, ali su od ovoga savezništva Osmanlije u velikoj mjeri imali političke koristi; ono im je pružalo mogućnost da dobivaju informacije.* (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 42.)
- *Saatın sahibi olarak objektif kalmak kaygısıyla, Amerika'da özellikle İsviçre ve Fransa'da daha şık ve zarif saatler yapabileceğini kabul etmekle birlikte, Ruslar'ın bu işte "designe"den çok, sağlığa önem verdiklerini belirtiyordum.* (H.Taner, Yalıda Sabah- Karşılıklı, str. 59.) / *Kao vlasnik sata, u nastojanju da ostanem objektivan, priznao sam da u Americi, a posebno u Švicarskoj i Francuskoj, mogu praviti ljepše i elegantnije satove, ali sam objašnjavao kako Rusi u ovoj grani više važnosti pridaju kvalitetu i dizajnu.* (Uzajamno, str. 63.)

Čaušević ističe da se adverbijalna skupina na –*mAkIA birlikte/beraber* može prevoditi i gradacijskom suprotnom rečenicom s veznikom “*ne samo...nego (n)i*” (v. Čaušević 2018: 77)¹²³:

- *Eski sevgilisine iki mesaj atmakla beraber bugün telefon da etti.* / *Ne samo da je bivšoj dragoj poslao dvije poruke, nego joj je danas i telefonirao.*¹²⁴

---

¹²³ U primjeru kojeg navodi Čaušević potrebno je imati u vidu postojanje veznika *da* u drugom dijelu rečenice jer on doprinosi njenom gradacijskom značenju.

¹²⁴ Primjer preuzet od E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 77.

3.1.7. Instrumental uvjeta (značenje kondicionalnosti)

Kondicionalnost (pogodbenost) kao semantička kategorija se nalazi na samom rubu instrumentalnog značenjskog domena. Ova kategorija pripada semantičkoj kategoriji kauzativnosti (v.Piper i dr, 2005 : 813.) a zasniva se na tome da je uvjet zapravo hipotetični uzrok hipotetične posljedice¹²⁵. Najčešći slučaj realizacije ove semantičke kategorije pomoću instrumentala u turskom jeziku je na leksičkom nivou tj. kad je instrumentalni referent leksema koja nosi kategorijalno značenje uvjeta – *şart, koşul, kayıt* – i tada se prevodi zavisnom uvjetnom rečenicom s vezničkom sintagmom *pod uvjetom/uslovom da*:

- Bölgede petrol aramanız *şartıyla* şirketinize kredi verilecektir. (Vašoj će kompaniji biti dan kredit *pod uvjetom da* na tom području tražite naftu.¹²⁶)

Slučajevi u kojima je instrumentalni referent neka druga imenička riječ a koji nose nijanse kondicionalnog značenja vrlo su rijetki u turskom jeziku. Štaviše, iste ne bi trebalo posmatrati kao zasebnu značenjsku kategoriju uvjeta već kao podznačenjsku kategoriju uzroka:

- Ööööf *bu gidişle* hiç kalkamayacağım ben... (P.Kur-Bir Deli Ağaç, Herkes bana düşman, str. 67.) / *Ako ovako nastavim* neću moći na noge stati. (Uzajamno, str. 111.)
- *Bu gidişle* bütün İstanbul Yüskeskaldırım ve Beyoğlu gibi iğrenç bir bina kümesi olacak [...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 137.) / *Nastavi li se tako*, cijeli će se İstanbul, kao Juksekkaldırım i Bejoglu, pretvoriti u gomilu ružnih građevina. (İstanbul na fotografijama, str. 258.)

U prethodnim primjerima instrumentalni referent je glagolska imenica *gidiş*¹²⁷ kojom se uspostavlja odnos realnog uvjeta (tj. hipotetičnog uzroka) sa glagolskom radnjom u predikatu (tj. hipotetičnom posljedicom). Prijevodni ekvivalent u vidu protaze (zavisne rečenice sa veznikom *ako*) nam ukazuje da je riječ o kondicionalnosti. Nadalje, izraz *bu gidişle* mogli bismo prevesti i priloškim načinskim izrazom *ovim tempom* iz čega možemo vidjeti međusobnu povezanost ovih

---

¹²⁵ v. M. Omerović, *Instrumental s prijedlozima...*, str.114.

¹²⁶ Primjer preuzet od E. Čaušević, *Ustroj...*, str . 97.

¹²⁷ Značenje: odlazak, hod, kretanje, put, tempo, držanje, način života, ponašanje.. (v. Türkçe-Sırpça Sözlük, str. 402.)

semantičkih kategorija (*Ovim tempom* neću moći na noge stati. tj. ovako se ponašajući, ovako postupajući = ako se ovako ponaša).

Nijanse kondicionalnog značenja možemo uočiti i u kurtozanom izrazu *iznin(iz)le* (stariji oblik je *müsademizle*) koji se koristi za traženje dozvole da se nešto uradi ili nekud krene:¹²⁸

İzninizle, ben gidiorum. / S vašim dopuštanjem, ja odlazim. (tj. ako dopuštate, ako dozvolite)

3.1.8. Instrumental u okruženju – leksički način izražavanja adverbijala

U ovom poglavlju osvrnut ćemo se na adverbijalne skupine koje u sebi sadržavaju instrumental a čija značenja nisu uvjetovana njime samim već njegovim okruženjem. Ovakve primjere smo navodili u prethodnim poglavljima o vremenu, načinu i uzroku osvrćući se na leksički model izražavanja ovih semantičkih kategorija (npr. *geceyle*, *yoluyla*, *sebebiyle*, *suretle*, *cihetle* i sl.). Drugim riječima, to su najčešće spojevi instrumentala sa imenicama koje pripadaju određenoj semantičkoj kategoriji te tako obrazuju prilošku skupinu sa semantičkim predznakom te iste imenice. To su imenice sa jezgrenim značenjem poredbe, cilja/namjere i količine.

a) Poredba

Poredbene konstrukcije sa instrumentalom se realizuju samo u slučaju ako je instrumentalni referent imenica poredbenog značenja. U turskom jeziku to su uglavnom sinonimski izrazi *oran* i *nispet*¹²⁹ a ovakve konstrukcije prevode se prijedložno-padežnim priloškim izrazom *u usporedbi sa, u poređenju sa, u odnosu na*:

- Veriler 19. yüzyıldaki atalarımıza *oranla* 1.5 saat daha az uyduğumuzu ortaya koydu. / Podaci ističu da spavamo jedan i po sat manje *u odnosu* na naše pretke iz 19. stoljeća. (Turkološka čitanka, *Neden uykusuzluk çekiyoruz?*, str. 74.)

---

¹²⁸ v. Mirjana Teodosijević, *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji*, Beograd, 2004, str.47.

¹²⁹*Oran* je imenica turskog porijekla dok je imenica *nispet* njena arapska inačica. Imaju isto značenje: srazmjera, proporcija, mjera, međusobni odnos. (v. *Türkçe-Sırpça Sözlük*, str. 734, 748)

Čaušević navodi i adverbijalnu skupinu poredbenog značenja na *-dlği/ -AcađI veçhle/ vecihle/ veçhile* navodeći da je riječ o arhaičnoj skupini koju je moguće susresti uglavnom u administrativnim, pravnim i vjerskim tekstovima. Prijevodni ekvivalent ovog adverbijala je zavisna poredbena rečenica s veznikom *kao što*¹³⁰:

- Kıyafetlerinden *anlayacağımız veçhile* aramızda üç de papaz var. (*Kao što možete zaključiti po odjeći, među nama su i tri svećenika.*¹³¹)

b) Cilj/namjera

Adverbijal cilja se realizuje instrumentalom isključivo leksičkim putem uz imenice *amaç, niyet, maksat, gaye*, a ponekad i *istek*. Najčešće se koristi u sintagmi sa glagolskom imenicom na –mAk a njen prijevodni ekvivalent je prijedložno-padežni izraz *s ciljem da* i namjerna zavisna rečenica s veznicima *da, da bi, kako bi*¹³²:

- ABD’de uykusuzluğa *çare bulmak amaciyla* muayene ve ilaçlara 14 milyar dolar harcanıyor. / U Sjedinjenim Američkim Državama se 14 milijardi dolara troši na liječenje i lijekove *s ciljem da* se pronađe rješenje protiv nesаницe. (Turkološka čitanka, *Uykusuzluk neden çekiyoruz?*, str. 74.)
- [...] Balkan devletleri, Osmanlılar’ı Rumeli’den *atmak gayesiyle* birleşip büyük bir kuvvet oluşturdular. (E. İhsanoğlu, ODvMT, str. 15.) / Ipak balkanske zemlje, [...] udružile su se u zajedničke snage *s ciljem da* Osmanlije sasvim *potisnu* sa Balkana. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 17.)

Pored socijativne konstrukcije u korpusu smo pronašli i druge prijedložno-padežne varijante poput lokativne konstrukcije sa prijedlogom *u* (u želji tj. sa željom):

- *Eğitici ve siyasi olmaktan* estetik bir içgüdüyle *uzak durmak isteğiyle* milliyetçiliğin talepleri arasında sıkışmışlardı.(O.Pamuk, İstanbul, str. 110.) / *U želji da*, vođeni svojom estetskom intuicijom, *budu što dalje od didaktike i politike*, našli su se pod pritiskom zahtjeva koje je pred njih stavljao nacionalizam. (İstanbul na fotografijama, str. 221.)

---

¹³⁰ v. E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 178-179.

¹³¹ Primjer je preuzet od E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 179.

¹³² v. E. Čaušević, *Ustroj...*, str. 78.

c) Količina

Kad su u pitanju adverbijali količine u gramatikama¹³³ se uglavnom navode primjeri *taneyle*, *hesapla*, *avuçla*, *sürüyle*, *yığınla*:

- Eskiden bankaların önünde *yığınla* emeklinin maaş kuyruklarında beklediği olurdu.¹³⁴ / Prije su pred bankama u redovima za penziju *u gomilama* čekali penzioneri.

3.2. Ostala značenja

3.2.1. Instrumental teme

Temativ označava temu ili objekat¹³⁵ dok instrumental sa predznakom temativa predstavlja situacioni momenat kada instrumentalni referent vrši funkciju indirektnog objekta glagolske radnje.¹³⁶ Klasifikaciju glagola koji zahtijevaju dopunu u instrumentalu Brač dijeli u tri grupe: glagoli vladanja, upravljanja i trgovanja, potom glagoli bavljenja, igranja i hvaljenja te glagoli pomicanja dijela tijela (predmeta). Poredeći ovu klasifikaciju sa turskim jezikom dolazimo do zaključka da se samo druga grupa glagola podudara sa turskim jezikom budući da glagoli vladanja, upravljanja i trgovanja kao i glagoli pomicanja dijela tijela (predmeta) u turskom jeziku u većini slučajeva zahtijevaju dopunu u apsolutnom padežu ili akuzativu. Stoga, glagoli koji označavaju bavljenje, igranje nečim kao i hvaljenje¹³⁷ traže dopunu u instrumentalu.

U turskom jeziku indirektni objekat u formi instrumentalnog referena zahtijevaju sljedeći glagoli: *övünmek*-hvaliti se (nečim), *gurur duymak/gururlanmak*-ponositi se, *alay etmek/dalga geçmek*-rugati se (nekom, nečemu), *ismijavati* (nekog), *uğraşmak*-baviti se (nečim), *brinuti se* (o nekom), *ilgilenmek*-brinuti se (o nekom), *interesovati se* (za nekog/nešto), *obraćati pažnju* (na nekog/nešto), *oyalanmak/işitgal etmek*- baviti se, *okupirati se* (nečim). Prijevodni ekvivalenti u ovakvim slučajevima uvjetovani su valentnim obilježjima ovih glagola u bosanskom jeziku.

---

¹³³ v.v. T. Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, str.185., Z. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*,str. 322.

¹³⁴ Primjer je preuzet od Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*,str. 322.

¹³⁵ I.Palić, *Genitiv...*, str. 85.

¹³⁶ Brač navodi i termin *instrumental trpitelja* (v. I. Brač, *Sintaktička i semantička analiza...*, str. 116.) dok ga Ivić naziva *instrumentalom nosioca stanja* ili *netipičnog objekta* (v.M.Ivić, *Značenja...*, str. 101.)

¹³⁷ Glagole hvaljenja Omerović svrstava u konstrukcije sa uzročnim značenjem (v. Omerović 2018: 105-106).

Primjeri:

- Her bir iş annemin üstündeydi... Sen bütün bunları unut, *kendisiyle yeterince ilgilenmiyoruz* diye bize bozum ol. (P.Kur, Bir Deli Ağaç-Herkes bana düşman, str. 63.) / Sve su obaveze bile na majci. A sad je ona sve to zaboravila i nama počela prigovarati da *se ne brinemo o njoj*. (Svi su protiv mene, str.108.)
- Değil yaşlı başlı *akrabalarla uğraşmak*, başını kaşıyacak vakti olmazdı. (P.Kur, Bir Deli Ağaç-Herkes bana düşman, str. 63.) / Nije imala vremena glavu podignuti a kamoli *paziti stare*. (Svi su protiv mene, str. 108.)
- Cenevreliler basit bir adres tarifi yaparken bile “ O şahane ve çok zarif bronz çeşmeyi geçtikten sonra” diyerek içinde yaşadıkları tarihsel *çevreyle gururlanırlar*. (O.Pamuk, İstanbul, str. 100.) / Čak i kad vam objašnjavaju kako stići na neku običnu adresu, Ženevljani *se ponose* povijesnim *ambijentom* u kojem žive, pa kažu: “To vam je iza one veelebne i vrlo graciozne fontane.” (Istanbul na fotografijama, str. 206-207.)
- Ben de *saatimle övünüyordüm*. (H. Taner, Yalıda Sabah-Karşılıklı, str. 60.) / Ja sam *se hvalio svojom satom*. (Uzajamno, str. 64.)
- Dedemden kalan paralar bttikten sonra, babam yıllarca yanında çalışmak zorunda kaldığı Vehbi Koç’un yalnızca taşralı *aksarıyla* ya da babası kadar zeki bulmadığı oğlunun kavrama *eksiklikleriyle* neşeyle *alay etmez*, [...] (O.Pamuk, İstanbul, str. 179.) / Moj otac nije se samo zburado *rugao* provincijalnom *naglasku* Vehbija Koča, kod kojega je godinama morao raditi kad je ponestalo novca naslijeđena od djeda, ili *gluposti* Kočova sina, kojeg po pameti nije smatrao ravnim ocu, [...] (Istanbul na fotografijama, str. 314.)

3.2.2. Korelativni instrumental

Korelativ označava suodnos, međusobnu vezu, povezanost.¹³⁸ Instrumental sa korelativnim semantičkim predznakom u turskom jeziku se javlja u slučaju dopune uz imeničke izraze koji označavaju odnos ili neku vezu. To su uglavnom konstrukcije sa imenicama *ilişki, münasebet, ilgi, alaka* te pridjeva izvedenih iz tih imenica: *ilişkili, ilgili i alakalı*.

Prijevodni ekvivalenti sintagmi sa imenicama ovog značenja kao upravnim članom te sintagme su uglavnom imenske sintagme sa nekongruentim atributom: *veza sa, odnos sa*, itd.

Primjeri:

---

¹³⁸ I. Palić, *Genitiv,...*, str. 70.

- Onun ortaya çıkışı, bir gaza lideri vasfını kazanışı, *Şeyh Edebali ile olan münasebetlere* ve onun teבşirine dayandırılır. (E. İhsanođlu, OdvMT, str. 8.) / Osmanovo pojavljivanje na historijskoj sceni i njegovo sticanje atributa vođe gaze spominju se u izvorima koji govore o Osmanovim vezama sa *Šejhom Edebalijem*, kao i u Šejhovom kazivanju o Osman-beju. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 9.)
- Osmanlılar'ın komšu Türkmen beylikleri üzerindeki baskıyı arttırmaları daha ziyade I. Murad döneminde, özellikle Rumeli'ye geçiş ve *Bizans ile yakın ilişkiler* sonrasında gerçekleşti. (E. İhsanođlu, OdvMT, str. 11.) / Pritisak na susjedna turkmenska plemena Osmanlije su pojačali u vrijeme Murada I, naročito nakon što su prešli u Rumeliju i uspostavili bliže *kontakte sa Bizantom*. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 13.)

Prijevodni ekvivalenti sa pridjevima kao upravnim članovima sintagme koja uz sebe veže instrumental odgovaraju našim pridjevima *vezan, povezan*, a kao sastavni dio složenog imenskog predikata prevodi se izrazima *biti u vezi sa, odnositi se na* i sl.:

- Bu pullarda gemilerin karadan ilerletilmesi, Bellini'nin yaptığı Fatih portresi ya da Rumelihisarı gibi Fetih *ile ilgili* bütün kutsal hayaller bir resmi geçit yapıyordu. (O.Pamuk, İstanbul, str. 163.) / Na tim su se markama smjenjivali prizori prevoženja brodova preko kopna, Fatihov portret (naslikao ga je Bellini) i svi ostali "sveti" prizori *vezani* za pad Carigrada, kao što je zauzeće Rumelihisara i drugi. (Istanbul na fotografijama, str. 293.)
- Menkıbe tarzındaki ilk bilgiler, *Osman bey'in şahsiyeti ile yakından ilgilidir*. (E. İhsanođlu, OdvMT, str. 8.) / Prva saznanja koja uglavnom imaju karakter predanja *odnose se na samu ličnost Osman-beja*. (Historija Osmanske države i civilizacije, str. 9.)

4. Zaključak

Analizom odabranog korpusa, koristeći se stručnom literaturom, došli smo do nekoliko zaključaka. Padež instrumental je zasnovan na konceptu paralelizma prema kojem se iz osnovnih značenja sredstva i društva razvijaju i ostala značenja (način, popratna okolnost, vrijeme, uzrok i dr.). Značenja turskog instrumentala se u većinskoj mjeri podudaraju sa adverbijalnim značenjskim domenama ovog padeža u b/h/s jezicima. On obuhvata značenja sredstva, društva te perifernih značenja poput vremena, načina, popratne okolnosti i uzroka.

Instrumental sredstva smo podijelili na sprovodnički i omogućivački, zavisno da li je instrumentalni referent dio subjekta ili ne dok smo socijativnu domenu ovog padeža prikazali uz upotrebu sa glagolima socijativnog i fakultativno-socijativnog tipa. Prijevodni ekvivalent instrumentalnog instrumentala jeste njegova besprijedložna varijanta dok se instrumental društva izražava socijativnom konstrukcijom uz prijedlog *s(a)*.

Vremenskim instrumentalom prije svega se izražava istodobnost kao i prijevremenost dok u spoju sa imenicom *vakit* označava svojevremenost a sa *zaman* vremensku postepenost. Instrumental vremena ima različite prijevodne ekvivalente: besprijedložni instrumental, socijativna konstrukcija ili neki od prijedložno-padežnih izraza. U spoju sa glagolskom imenicom na –mA jedna od prijevodnih mogućnosti je i zavisna vremenska surečenica sa vremenskim veznicima.

Instrumentalom se opisuje način odnosno kvalitet i okolnost neke radnje a ovu kategoriju smo razgraničili na pratilački instrumental i instrumental karakteristične pojedinosti. Pored instrumentalnih konstrukcija te različitih prijedložno-padežnih izraza, prijevodni ekvivalenti načinskog instrumentala su nerijetko i prilozni za način kao i pridjevi a spojevi sa glagolskim imenicama odgovaraju našim zavisnim načinskim surečenicama.

Instrumentalom uzroka se izražava međusobni odnos dva entiteta zasnovana na međusobnoj uzročno-posljedičnoj vezi u kojoj je instrumentalni referent uzrok situacionog okvira a njime se u

turskom jeziku mogu izraziti različite vrste uzroka: spoljašni, unutrašnji, negativni, pozitivni i dr.. Prijevodni ekvivalenti su najčešće prijedložno-padežni izrazi sa ablativnim značenjem.

Također, konceptom paralelizma ovim padežom se može izraziti kondicionalnost i koncesivnost ali ova značenja se nalaze na samom rubu semantičke oblasti ovog padeža budući da se ista uglavnom realizuju instrumentalom samo ako se nalaze u određenom leksičkom okruženju (npr. uz prilog *birlikte/beraber*). Pored toga, u spoju sa određenim leksemama javljaju se i neka druga značenja poput poredbe, namjere i količine.

Instrumental teme i korelativni instrumental svrstali smo u ostala značenja ovog padeža budući da se ona ne vezuju za adverbijalna semantička polja. Temativni instrumental vezuje se za njegovu sintaktičku ulogu indirektnog objekta uz neke glagole zabavljanja, hvaljenja i igranja dok se instrumental korelativa javlja u onim konstrukcijama gdje se izražava značenje odnosa ili veze.

Postoje određene semantičko-sintaktičke domene u kojima se ovaj padež razlikuje u turskom i b/h/s jezicima. Jedan od takvih slučajeva je instrumental identifikacije i atribucije odnosno instrumental kao dio imenskog predikata (npr. biti predsjednikom). U turskom jeziku ovaj instrumental nije zastupljen kao ni instrumental limitativnih konstrukcija (npr. biti slab sa pjevanjem) niti prostorni instrumental-prosekutiv (npr. šetati ulicom).

LITERATURA

1. Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu, 9. izdanje, Ankara, 2011.
2. Brač, Ivana, *Sintaktička i semantička analiza besprijedložnoga instrumentala u hrvatskomu jeziku*, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2017.
3. Belaj, Branimir, Tanacković Faletar, Goran, *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, Imenska sintagma i sintaksa padeža*, Disput, Zagreb, 2014.
4. Čaušević, Ekrem, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1996.
5. Čaušević, Ekrem, *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku (Turski i hrvatski jezik u usporedbi i kontrastiranju)*, Ibis grafika d.o.o., Zagreb, 2018.
6. Đinđić, Slavoljub, Teodosijević Mirjana, Tanasković, Darko, *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Türk Dil Kurumu, 1. izdanje, Ankara, 1997.
7. Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, BAYRAK Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul, 2008.
8. İpek, Birol, "Türk Dilinde Vasıta Hâli", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23/2008, Konya, 2008, str. 63-97.
9. Jahić, Dževad, Halilović, Senahid, Palić, Ismail, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
10. Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil bilgisi)*, Türk Dil Kurumu, 3. izdanje, Ankara, 2009.
11. Omerović, Mirela, *Instrumental s prijedlozima u bosanskome jeziku*, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Radovi XXII, Sarajevo, 2018.
12. Palić, Ismail, *Genitiv, prostor i prostorne slike (Leksikon prijedloga)*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2016.
13. Palić, Ismail, "O glagolima koji vežu obvezatne adverbijalne dopune u bosanskome jeziku", *Suvremena lingvistika*, 72, 2011, str. 201-217.
14. Piper, Predrag, Antonić, Ivana, Ružić, Vladislava, Tanasić, Sveto, Popović, Ljudmila, Tošović, Branko, "Sintaksa suvremenoga srpskoga jezika", *Prilozi gramatici srpskoga*

- jezika*, urednik Milka Ivić, Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, Beograd, 2005.
15. Silić, Josip, Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, d.d., Zagreb, 2005.
16. Teodosijević, Mirjana, *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji*, TIKA, Beograd, 2004.

KORPUS

1. Ali, Sabahattin, *Hasan Boğuldu*, dostupno na: <https://www.okuryazar.com.tr/dergi/hasan-boguldu>
2. Čaušević, Ekrem, *Turkološka čitanka (Izbor tekstova iz turskoga tiska sa glosarom i komentarima)*, Ibis grafika d.o.o., Zagreb, 2002.
3. Filan, Kerima, *Antologija turske priče*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2005.
4. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, I cilt, İstanbul, 1994.
5. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Historija Osmanske države i civilizacije 1*, s turskog preveli Kerima Filan, Enes Karić, Amina Šiljak Jesenković, Orijeentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XXVI, Sarajevo, 2004.
6. İleri, Selim, *Gelinlik kız*, dostupno na: <https://umiterik.wordpress.com/2020/01/27/gelinlik-kiz-selim-ileri/>
7. Kür, Pınar, *Bir Deli Ağaç*, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
8. Pamuk, Orhan, *İstanbul- Hatıralar ve Şehir*, İletişim yayınları, 10.izdanje, İstanbul, 2006.
9. Pamuk, O., *İstanbul na fotografijama: Grad, sjećanja*, Preveo sa turskog jezika Ekrem Čaušević. Sarajevo: Buybook, 2018.
10. Taner, Haldun, *Yahda Sabah*, Bilgi Yayınevi, 6.baskı, Ankara, 2006.

Internet izvori

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://core.ac.uk/download/pdf/299373129.pdf>

https://www.academia.edu/76591760/R_22_Mirela_Omerovic_Instrumental